

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

**CIETUŠĀ IESPĒJAS AIZSARGĀT SAVAS TIESĪBAS PIRMSTIESAS
KRIMINĀLPROCESĀ**

BAKALaura DARBS

Autore: **Jekaterina Sačko**

Studenta apliecības nr.: es12060

Darba vadītāja: Dr.iur., profesore Ārija Meikališa

RĪGA 2015

ANOTĀCIJA

Darbā temats ir "Cietušā iespējas aizsargāt savas tiesības pirmstiesas kriminālprocesā". Darbā tika apskatīts un analizēts cietušā jēdziena vēsturiskā attīstība, procesuālais statuss un jēdziena krimināltiesiskā nozīme, kā arī tika apskatīta un analizēta iespējamā cietušā "nākotne".

Darbs sastāv no 3 nodaļām. Pirmajā nodaļā autore vērš uzmanību uz cietušā jēdziena vēsturisko attīstību, salīdzina cietušā jēdzienu Latvijā un tā nozīmi ārvalstīs (Francijas, Krievija, ASV utt.); liela daļa no nodaļas tiek veltīta upura jēdziena sasaistei ar cietušās personas jēdziena būtību. Otrajā nodaļā autore vērš uzmanību uz teorētiskajiem materiāliem, apskatot cietušā tiesības un pienākumus pirmstiesas kriminālprocesā. Otrās nodaļas ietvaros tiek apskatīts morālā kaitējuma atlīdzināšanas institūts, izlīguma iespējas un valsts nodrošinātā juridiskā palīdzībā cietušajam pirmstiesas kriminālprocesā. Trešā nodaļa ir veltīta cietušā tiesību aizsardzības perspektīvām. Šo jautājumu autore apskata līdztekus Kriminālprocesa 2015.gada grozījumiem par Eiropas aizsardzības rīkojumam, kas būtiski palielina un garantē cietušā tiesības uz aizsardzību un drošību visā Eiropas Savienības teritorijā.

Kopsavilkumu nodaļā tiek sniegti autores secinājumi un piedāvāti priekšlikumi normatīvo aktu grozīšanā, papildināšanā, piemēram, Satversmes papildināšanai, lai nostiprinātu cietušā tiesības uz pieeju tiesai.

Atslēgas vārdi: cietušais, pirmstiesas kriminālprocess, cietušā tiesības un pienākumi, Eiropas aizsardzības rīkojums.

ANNOTATION

The subject of the work is "Victims' opportunity to defend their rights in pre-trial criminal proceedings". The victim's concept has been viewed and analysed through its historical development and procedural status, as well as the the potential victim's "future" concept of the role in criminal law was viewed and analysed

The work consists of 3 chapters. The first chapter draws attention to the historical development of the victim's concept, victim's role in Latvia and in foreign states (France, Russia, the USA, etc.); a large part of the chapter is devoted to the essence of the injured person concept's analyzing victim's within. The second chapter is based on theoretical materials' analyze of victim's rights and obligations in criminal proceedings. The second chapter also discusses the moral damages institute, reconciliation and the state legal aid to the injured person in pre-trial criminal proceedings. The third section is devoted to the victim's rights protection's prospects. Author in this chapter gives a review of the new 2015 European Protection Order's amendment, which significantly increases and guarantees the victims' rights to protection and security across the territory of the European Union.

The last section provides a summary of conclusions and offered proposals for legislative changes, amplifying, for example, the Constitution (Satversme), in order to strengthen the rights of the victim to access to justice.

Key words: victim, pre-trial criminal proceedings, the rights and obligations of the victim, European protection order.

SATURS

ANOTĀCIJA.....	2
ANNOTATION.....	3
IEVADS	5
1. CIETUŠĀ JĒDZIENS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ, ĀRVALSTĪS UN TĀ VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA.....	8
2. CIETUŠĀ PROCESUĀLAIS STATUSS PIRMSTIESAS PROCESĀ.....	18
2.1. Cietušā tiesību vispārīgie principi un garantijas.	18
2.2. Cietušā tiesības pirmstiesas kriminālprocesā.....	29
2.3. Cietušā pienākumi kriminālprocesā.....	34
3. CIETUŠĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBAS PERSPEKTĪVAS	37
KOPSAVILKUMS	42
IZMANTOTAS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	44

IEVADS

Personas tiesību un likumisko interešu nodrošināšana kriminālprocesā ir īpaši svarīga subjektiem, kuri ir iesaistīti tiesvedībā un kuriem ir personīga ieinteresētība lietas iznākumā.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 89.pantu, valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Tas nozīmē, ka cilvēks, viņa tiesības un brīvības ir vislielākās vērtības. Šī tiesību norma paredz to faktoru minimizēšanu, kuri negatīvi ietekmē tiesību un likumisko interešu aizsardzību. Tomēr, ja tiesības un likumiskās intereses tiek aizskartas, tad valstij jāveic konkrētas pozitīvās darbības, ar kuru palīdzību tiktu atjaunotas pārkāptās tiesības, kā arī kompensēt nodarītos zaudējumus.

Saskaņā ar šo Satversmes principu tiek īstenotas arī Krimināltiesiskās un Kriminālprocesuālās tiesības Latvijā. Šo tiesību mērķis ir nodrošināt personas - gan fiziskās, gan juridiskās -, kura cieta no noziedzīga nodarījuma, tiesību un likumisko interešu aizsardzību, kā arī aizsargāt to no nelikumīgas un nepamatotas iejaukšanas personas privātajā dzīvē, nepieļautu bez pamata apsūdzēt, nosodīt un ierobežot viņas tiesības un brīvības. Pēc Satversmes 91. panta, visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.

2014.gadā visā Latvijā tika izdarīti 48 477 noziedzīgie nodarījumi. Statistiski noziedzīgo nodarījumu skaits pēdējos gados nav pieredzējis būtisku izmaiņu un to skaits nav krasi krities vai cēlies. Pēc statistikas datiem ir pieejami sekojoši rādītāji: 2013.gadā bija reģistrēti 47 561 noziedzīgi nodarījumi, bet 2012. gadā - 49 905.¹ Kā jebkurā noziedzīgajā darbībā bija arī persona, kuras tiesības un likumiskās intereses ar noziedzīgajām darbībām tika aizskartas un šo personu mēs pazīstam zem kriminālprocesuālā statusā- cietušais. Pavisam noteikti, ka cietušo skaits nebija vienāds ar noziedzīgo nodarījumu skaitu, jo dažādu iemeslu dēļ persona var atteikties būt par cietušo - dažreiz tas ir saistīts ar personas aizspriedumiem, ar psiholoģisko vai emocionālo stāvokli. Šādi iemesli ir subjektīvi un tos nevar noregulēt likumā paredzētajā veidā. Tomēr autore ir pārliecināta, ka daudzi cilvēki neieņem kriminālprocesā aktīvo pozīciju jeb nekļūst par cietušajiem, jo viņiem nav pienācīgi izskaidrotas procesuālā cietušā tiesības kriminālprocesa uzsākšanas brīdī. Un rezultātā - personai nav skaidrs kādas viņai ir iespējas aizsargāt savas tiesības pirmstiesas procesā un kriminālprocesā kopumā. Pēdējā laikā ir palielinājies to cietušo skaits, kuri izvairās no savu tiesību aizsardzības, saglabājot pasīvo pozīciju kriminālprocesā, jo neredz jēgu iesaistīties un novest procesu līdz taisnīgam iznākumam.

¹ Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Kriminālā statistika. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> [aplūkots: 2015.gada 20.aprīlī]

Cietušais ir viena no centrālajām personām kriminālprocesā jebkurā tā stadijā. It īpaši tas attiecās un noziegumiem pret personību. Cietušā jēdziena, viņa tiesību un pienākumu nezināšanas problemātika jau daudzu gadu garumā ir kļuvusi par vienu no galvenajiem diskutablajiem jautājumiem daudzās valstīs. Likumdevēji atzīst, ka cietušā statuss, viņa loma kriminālprocesā, ir diezgan pavirši regulēta nacionālajos normatīvos vai kodeksos. Pēc autores domām, cietušais, kā persona, kas cietusi no noziedzīgām darbībām un kurai, tai pat laikā, ir kriminālprocesuāls statuss ar tās procesuālajām tiesībām un pienākumiem, vairāk ir nozīmīgs kriminālprocesa vajadzību apmierināšanai un gaitas nodrošināšanai, nevis pašas cietušās personas vajadzību apmierināšanai. Autore arī uzskata, ka cietušajam kriminālprocesā ir vairākas vajadzības - un notiesājošs spriedums bieži vien nav primārais. Pēc autores domām, cietušajam daudz svarīgāk ir zināt savas tiesības, kuru realizēšana nodrošina tāda procesa norisi, kas ir cietušā interesēs.

Tieši tāpēc autores pētījuma objekts ir pats cietušais, viņa personība, bet priekšmets - viņa tiesības, pienākumi, statuss, vēsturiskā attīstība un citi viņa procesuāli svarīgi aspekti.

Savā darbā autore vairāk pievērsīs uzmanību cietušajam kā fiziskai personai un to vēsturiskajai attīstībai.

Autore darbā, galvenokārt, izmantoja teorētiskās pētīšanas metodes - tiesību zinātnes literatūru un avotu analizēšanu.

Darbā tika izmatotas sekojošas zinātniski pētnieciskās metodes:

- vēsturiski salīdzinošā metode, ar kuras palīdzību tika salīdzināta un vērtētas tiesību normas un tiesību institūta attīstība;
- salīdzinošā metode tika izmantota arī tiesību zinātnieku pētījumu analīzē;
- analītiskā metode esošo tiesību normu analīzē kļuva par pamatu autores secinājumu un priekšlikumu veidošanā;
- deduktīvā metode, kas palīdzēja no lielā informācijas apjoma uztvert galveno esenci;
- induktīvā metode palīdzēja šauras atziņas pielietot plašākajā nozīmē.

Autore savā darbā, analizējot tiesību normas, izmantoja tiesību normu interpretācijas un analogijas metodes:

- gramatisko interpretācijas metodi, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu no valodnieciskā viedokļa;
- vēsturisko interpretācijas metodi, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu, ņemot vērā apstākļus, uz kuriem pamatojoties tā radīta;

- sistēmisko interpretācijas metodi, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām;
- teleoloģisko interpretācijas metodi, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

Darbs sastāv no trim nodaļām uz 50 lapaspusēm.

Kopā darba izstrādē tika izmantoti 70 literatūras un informācijas avoti.

1. CIETUŠĀ JĒDZIENS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ, ĀRVALSTĪS UN TĀ VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA

Likumu pastāvēšana nav iespējama bez valstīm, kuras šiem likumiem ir pakļautas. Tas nozīmē, ka likumi nevar pastāvēt bez noteiktās teritorijas, likumdevēja un cilvēkiem, uz kuriem likums ir vērsts. Bez visām šīm sastāvdaļām - it īpaši bez cilvēkiem - likumi nevar tikt piemēroti un ievēroti..

Sabiedrībā pastāv tāda nostāja, ka krimināltiesības ir visbargākās no esošajām tiesību nozarēm to tiesisko seku ziņā. No vienas puses tā arī ir - konstatētam un sodītam kriminālam noziegumam ir visbūtiskākās sekas: saskaņā ar Valsts civildienesta likuma 7.panta piekto daļu ir noteikts, ka par ierēdni nevar kļūt persona, kura ir sodīta par tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem vai ir reabilitēta vai kurai ir noņemta vai dzēsta sodāmība².

Bet līdz ar sodītām personām kriminālprocesā ir arī cietušās personas, kurām ir nodarīts morāls, fizisks vai mantisks kaitējums.

Lai varētu secināt un analizēt esošo regulējumu pavisam noteikti ir jāatskatās uz vēsturi. Jebkuram likumam un to globālo izmaiņu pamatā vienmēr ir vēsturisks izskaidrojums. Kā savā pētījumā secina Dr.iur. profesore V.Liholaja ar kolēģiem, Latvijas krimināltiesību un kriminālprocesuālo tiesību zinātnie ir veidojusies galvenokārt uz paražu tiesību un Krievijas likumdošanas bāzes, taču šīs zinātnes attīstību ir ietekmējusi arī Vācijas likumdošanas prakse.³ Pēc neatkarības atjaunošanas līdz 2005.gada 21.aprīlim Latvijā tika izmantots no PSRS laika 1961.gadā pieņemtais Kriminālprocesa kodekss. Protams, vairāk nekā 10 gadu laikā jau suverēnas Latvijas likumdevējs ir veicis vairākus grozījumus, lai pielāgotu iepriekš pastāvējušo kodeksu un mainītu tajā ietverto tiesisko regulējumu.

Kriminālprocesa kodeksa 100.pantā par cietušo atzina fizisko vai juridisko personu, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts morāls, fizisks vai mantisks kaitējums.⁴ Mūsdienu Kriminālprocesa likumā⁵ cietušā jēdziens ir tāds pats, tomēr ar būtiskiem papildinājumiem jeb precizējumiem. Proti, skatot šo normu gramatiskās interpretācijas metodes ietvaros, autore secina, ka vārds "atzīstama" ir mainīts uz "var būt"; respektīvi, autore uzskata, ka šāda likumdevēja rīcība ir izskaidrojama ar būtiskām izmaiņām attiecībā uz personas atzīšanu par

² Valsts civildienesta likums Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 331/333 (2242/2244), 22.09.2000., "Ziņotājs", 19, 12.10.2000.

³ Dr. iur. prof. Valentija Liholaja, Mag. iur. Baiba Bērziņa, Dipl. iur. Kaspars Mekons, LL. M. Jānis Rupeiks, Mag. iur. Līga Zalužinska "Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse". Pieejams:

https://www.tm.gov.lv/files/archieve/lv_documents_petijumi_kriminaltiesibas2.doc [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

⁴ Latvijas Kriminālprocesa kodekss (Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 22.06.2005.) Zaudē spēku: 01.10.2005. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

⁵ Šeit un turpmāk: Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis", 74 (3232), 11.05.2005., "Ziņotājs", 11, 09.06.2005.

cietušo. No Kriminālprocesa kodeksa 100.panta autore secina, ka PSRS laikos cietušajam nedeva iespēju piekrist vai nepiekrist būt par cietušo - izziņas izdarītājs, prokurors, tiesnesis vai tiesa pieņēma lēmumu neatkarīgi no personas gribas. Vārdi "var būt", pēc autores viedokļa, pierāda to, ka, lai kļūtu par cietušo ir nepieciešama pašas personas vai viņas pārstāvja piekrišana. To pamato arī Kriminālprocesa likuma 96.panta trešā daļa.

Tālāk analizējot šīs tiesību normas, izmantojot teleoloģisko interpretācijas metodi, autore secina, ka Kriminālprocesa likumā likumdevējs ir juridiski korekti nosaucis kaitējuma veidus. Proti, likumdevējs apzināti ir norobežojis, piemēram, morālo aizskārumu no fiziskām ciešanām vai mantiskā zaudējuma. Šāda veida grozījumi arī deva iespēju konkretizēt kaitējuma veidu, nevis izmantot to vispārinājumu.

Tomēr arī PSRS Kriminālprocesa kodeksam ir sava vēsture. Un šīs vēstures kontekstā būtiski ir apskatīt cietušā jēdziena vēsturisko attīstību.

XIX gadsimta beigās tēma par cietušo no noziedzīga nodarījuma sāka parādīties ne tikai daiļdarbos, bet arī juridiskajā literatūrā. Viens no pirmajiem šī jautājuma pētniekiem bija A.K. Fon-Rezons (А.К.Фон-Резон), kurš 1881.gada 19.martā ir pabeidzis savu monogrāfiju "Par noziegumiem, kuri ir sodāmi tikai pēc cietušā sūdzības Krievijas tiesībās" ("О преступлениях, наказуемых только по жалобе потерпевшего по русскому праву"). Kā secināja pats autors, "likumiskās kārtības pārkāpuma novēršana nevar būt atkarīga no cietušajām privātpersonām, tāpēc ar prettiesisko darbību vajāšanu *ex officio* ir jānodarbojas pašai valsts varai neatkarīgi no tā, vai cietušais to vēlas vai pretojas tam".⁶ Tomēr pati valsts pieļauj izņēmumus šim principam lietās, kuras var tikt uzsāktas tikai tad, kad tiks saņemts cietušā pieteikums ar lūgumu atzīt viņu par cietušo.

Diezgan liela loma cietušā jēdziena attīstīšanās bija G.S.Blofelda (Г.С. Блофельд) darbam "Par nedzimušo un jaundzimušo tiesībām, pirms termiņa piedzimušajiem mazuļiem un par nonāvēšanu un tīšu augļa izraidīšanu no mātes miesām" ("О правах утробных и новорожденных, недоношенных младенцев и об умерщвлении и умышленном изгнании плода в особенности"), kurš iznāca 1885.gadā. Šajā darbā izmantojot tā laika jaunākos sniegtus medicīnā un jurisprudencē, ar pārliecinošiem pierādījumiem par embrija tiesībām, autors pirmo reizi nedaudz pieskārs jautājumam par pazīmēm, pēc kurām var kvalificēt personu, pret kuru ir veikta prettiesiska darbība.⁷ Vēlāk šim jautājumam pieskārs tiesību

⁶ Канторович Я.А. Уголовное уложение : крат. излож. глав. положений его в сопоставлении с действующим правом : с прил. сравнительных указателей статей Нового уголовного уложения и Уложения и Устава о наказаниях /сост. А.К. фон Резон.: Санкт-Петербург- 1903.

⁷ Лозанович Л.А. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспекты (научная диссертация), Ставропольский государственный университет 2004. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/nezakonnoe-proizvodstvo-aborta-ugolovno-pravovoi-i-kriminologicheski-aspekty> [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

zinātnieki - teorētiķi V.D.Markovs, V.M.Vladimirovs u.c., kuri nodarbojas ar tā laika Krimināllikuma projektu.⁸ Zinātnieki, analizējot projekta Sevišķo daļu, pievērsa uzmanību tam, ka bija nepieciešams strikti un precīzi likumā noteikt tādas noziedzīga nodarījuma pret personu sastāva pazīmes kā "cietušo vecums kopošanas akta laikā", "vecums, kurā būtu pieņemamas saprātīgas šaubas par cietuša mentālajām spējām", "mazgadīgas, nevarīgas aizvecuma, slimības vai bezsamaņā esošas personas atstāšana bezpalīdzības stāvoklī bez iespējas uz paš aizsardzību".

Līdz ar industrializāciju, XIX gadsimtā aktuāls jautājums tiesību zinātnē kļuva par juridisko personu cietušā statusā. Tajā laikā vairākums no pētniekiem secināja, ka juridisko personu aizskaršana var būt iespējama tad, kad "ar aizskaršanu tiek aizskartas mantiskās intereses, vai ar to tiek izrādīta necieņa pret valsti".⁹

XX gadsimtā aktuāls kļuva jautājums par to, kā cietušās personas rīcības ir ietekmējušas to, ka pret viņu ticis paveikts noziedzīgais nodarījums; respektīvi, vai cietušais pats pieļāva to, ka noziegums var tikt veikts pret viņu, vai arī nē. Šajā aspektā diezgan interesants ir A.A.Žižiļenko secinājumi, izskatot noziegumus pret personību, ka šāds apstāklis, kurš varētu būt vērtējams kā cietušā piekrišana uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, neizslēdz izdarītā prettiesiskumu. Sakarā ar šo jautājumu diezgan asas diskusijas izraisījās izskatot lietas par izvarošanu, kur cietusī bija izvarotāja sieva vai piedzīvotāja.¹⁰

Vēlāk nozīmīgu ieguldījumu cietušā jēdziena problemātikas noteikšanā ir veicis krievu kriminālists A.V. Lohvickis, kurš 1847.gadā savā mācību grāmatā izdalīja īpašu nodaļu "Persona kā upuris" un piedāvāja savu cietušā klasifikāciju. Pētnieks pievērsa uzmanību tam, ka "ļauņums, kas sastāda kādu noziedzīgu nodarījumu, ir sodāms dažādi: slepkavība, zādzība vai noziegumi pret valsti ir dalāmi ne tikai pēc smaguma pakāpēm, bet arī pēc personas [...], pret kuru ir vērsti noziegums".¹¹ Ņemot vērā to, kā bija nosaukta nodaļa, autore secina, ka grāmatas autors vairāk uzsvēra tieši subjektīvo cietušā attieksmi pret sevi, nevis cietušā īpatnības, par kuriem savā laikā runāja zinātnieki, veidojot Krimināllikuma projektu, par kuru jau bija minēts iepriekš. Līdz ar to, autore nepiekrīt šādai paustai atziņai.

⁸ Фаргиев И.А. Возникновение и развитие учения о потерпевшем в уголовном праве (статья). Pieejams: http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=716

⁹ Панкратова Н.А. Особенности производства по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации. Электронный ресурс, 2001. Pieejams: http://www.juristlib.ru/book_6098.html [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

¹⁰ Проблема «согласия» жертвы при квалификации изнасилования в России Pieejams: <http://www.novsu.ru/file/526743>. [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

¹¹ Лохвицкий А.В. Курс русского уголовного права. Москва.-Книга по требованию. 1847. Pieejams: https://books.google.lv/books?id=T1_7AgAAQBAJ&pg=PA199&lpg=PA199&dq=%D0%BB%D0%BE%D1%85%D0%B2%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%BE+%D0%BA%D0%B0%D0%BA+%D0%B6%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D0%B0&source=bl&ots=UqONkAOKR&sig=3UIJYNLBWtzqQ5SOUQwGdSuGs3g&hl=ru&sa=X&ei=FW8mVbn1HNaraZbkgMAB&ved=0CCUQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

Polemikā ar Lohvicki vēlāk netieši iesaistījās L.V.Franks - Krievijas viktimoloģijas zinātnes pamatlicējs -, kurš pēckara laikā izdeva savu darbu. Šis darbs, pēc autores domām, ir būtisks cietušā jēdziena izprašanā un tā robežu noteikšanā. Līdz šim autore izdarīja secinājumus, ka daudzi pētnieki ir lietojuši jēdzienus "upuris" un "cietušais" kā sinonīmus.¹² Iepriekš minētais darbs norobežoja cietušo kā kriminālprocesuālo subjektu no upura kā kriminoloģisko jēdzienu.

Mūsdienās upuris dažreiz nav tas pats, kas cietušais. Parasti sabiedrībā par upuriem tiek dēvētas noslepkavotas personas ("Cietušais klieudz, bet upuris klusē mūžīgi"), bet bieži vien tiek likta vienādības zīme starp upuri un cietušo. Tomēr, no juridiskā aspekta šie jēdzieni ir nošķirami viens no otra.

Upuris ir plašāks jēdziens par cietušo, jo par upuri tiek uzskatīta jebkura persona vai personu loks, kuriem ar noziegumu tika nodarīts jebkāda veida kaitējums. Par upuri cilvēks kļūst pēc paša apziņas, pēc subjektīviem motīviem - tad, kad pēc viņa domām viņam kāds ir radījis kaitējumu. Šis jēdziens vairāk ir saistīts ar paša personas personību, proti, upura statusu piešķir sev pati persona, dažreiz pat nevadoties no likuma.

No otras puses, ir cietušais. Cietušais reprezentē īpašu kriminālprocesuālo statusu, kuru persona nevar pati sev piešķirt pēc subjektīvas vēlmes. Persona var izteikt vēlēšanos kļūt vai tikt atzītai par cietušo attiecīgajai amatpersonai, pārsvarā, tikai tajā gadījumā, kad uzskata sevi par upuri dēļ aizskartajām interesēm, tiesībām utt. Persona nekad nekļūst par cietušo, pat ja uzskatīs sevi par upuri, ja vēlme kļūt par tādu nebūs izteikta, un attiecīgā amatpersona nepieņems lēmumu, ar kuru persona tiek atzīta par cietušo no noziedzīgā nodarījuma.

Turklāt, par upuri var būt tikai fiziskā persona - juridisko personu nevar subjektīvi uzskatīt par upuri, jo juridisko personu pārstāv tās pilnvarotais pārstāvis. Bet par cietušo var tikt atzīta gan fiziskā, gan juridiskā persona.

Atšķirībā no upura šī jēdziena stingras subjektivitātes dēļ, par cietušo var tikt atzīta, nevis tā persona, pret kuru bija izdarīts noziedzīgs nodarījums, bet viņas radnieks (laulātais, bērns utt.).

Tomēr juridiskajā literatūrā ļoti bieži tiek lietots jēdziens upuris, kuru vairāk sasaista ar krimināltiesību sevišķo daļu - respektīvi, šo jēdzienu lieto tad, kad ir nepieciešams runāt par noziegumu kā tādu, nevis uzsākt procesu. Piemēram, par upuri vienmēr sauc cilvēku, kurš bija iesaistīts cilvēktirdzniecībā (cilvēktirdzniecības vai prostitūcijas upuris)¹³ vai vardarbībā

¹² Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе: Ирфон, 1977.

¹³ Ministru kabineta noteikumi Nr.889 Rīgā 2006.gada 31.oktobrī. Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri. "Latvijas Vēstnesis", 176 (3544), 03.11.2006.

(vardarbības upuris, izvarošanas upuris utt.) un bija atradies tādā situācijā, kad nevarēja sevi aizstāvēt. Līdz ar to autore secina, ka bieži vien par upuriem tiek saukti cilvēki, kuri atbilst Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lietas SKK –258/2012 lēmumā norādītajiem kritērijiem: cietušais nesaprot ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi un līdz ar to nevar izrādīt jebkādu pretestību vardarbībai vai, citā gadījumā, cietušais saprot ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi, bet nevar fiziski nodrošināt sev aizsardzību.¹⁴ Savienojot to ar krimināltiesību vispārīgo daļu, autore secina, ka par upuri parasti uzskata mazgadīgās personas, nevarīgas personas vecuma vai slimības dēļ, kā arī personas, kuras noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā atradās bezsamaņas (alkohola vai citu vielu ietekmē) vai miega stāvoklī (dabiskajā vai mākslīgi izraisītajā).

Atgriežoties no vēstures mūsdienās, autore secina, ka cietušais faktiski apzīmē diezgan mazu personu loku, salīdzinājumā ar tām personām, kuras agrāk dēvēja par cietušajiem noziedzīgos nodarījumos. Respektīvi, pēc Kriminālprocesa likuma Latvijā par cietušo persona kļūst tikai un vienīgi uz kompetentās amatpersonas lēmuma pamata. Tas nozīmē, ka likums automātiski izslēdz no cietušo personu loka tās personas, kuras nav izteikušas un iesniegušas savu rakstiski izteikto gribu pieteikuma veidā.

Šajā kontekstā būtu vērts aplūkot šī jautājuma sasaisti ar noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi, respektīvi, ar vainas momentu. Kā ir zināms, tad vaina, kura izpaužas pēc veiktām darbībām vai, otrādi, bezdarbības, nozīmē to, ka persona, apzinoties nodarījuma kaitīgumu, paredz un tieši vēlas vai apzināti pieļauj kaitējuma nodarīšanu citas personas tiesībām un ar likumu aizsargātajām interesēm, kas tiek aizsargātas ar Krimināllikumu, vai arī pieļauj vieglprātību vai nevērību pret iespēju rasties šādam kaitējumam - nodoms pirmajā gadījumā un neuzmanība otrajā.¹⁵ Vainas noteikšanai krimināltiesībās ir liela nozīme, jo tā ir kriminālatbildības pamats - pie kriminālatbildības var saukt un sodīt tikai to personu, kura ir vainīga noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, proti, kura tīši (ar nodomu) vai aiz neuzmanības izdarījusi Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, kam ir vasas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.¹⁶

Līdzīgi kā personas vainu nevar atzīt bez pašas personas piekrišanas vai vaļsirdīgas atzīšanās, tapāt arī par cietušo mūsu valstī nevar atzīt personu bez viņas vai viņas pārstāvja piekrišanas. Tomēr pastāv arī izņēmumi, kuri ir noteikti Kriminālprocesa likuma 7.pantā. proti, prokurors, uzturot apsūdzību valsts vārdā, visas sabiedrības interesēs var uzsākt kriminālprocesu bez cietušā piekrišanas vai bez pieteikuma. Kā arī, tāda prokurora rīcība ir

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maijā lieta SKK – 258/2012

¹⁵ Džugleja T. Tiesību pamati. Mācību līdzeklis. RTT 2011 142.lpp

¹⁶ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000. - 90.-91.lpp.

pieļaujama tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības.

Bet vai vienmēr ir nepieciešams cietušais, lai tiktu uzsākts kriminālprocesu? Lasot un analizējot mūsdienu juridisko literatūru un periodikas avotus, autore ir sastapusies ar jēdzienu "noziegums bez cietušā" (victimless crime). Šo terminu izmanto, lai apzīmētu ar likumu aizliegtu darbību, kura nenodara tiešu kaitējumu sabiedrības veselībai un tiesībām. Šāds termins īpaši ir izplatīts Amerikas Savienotajās Valstīs (turpmāk - ASV), kurš sevī ietver prostitūciju, azartu spēles un nelegālo vielu lietošanu. Edvīns Šūrs un Hjugo Bedou savā grāmatā "Noziegums bez cietušā: strīda divas puses" (Edwin M. Schur, Hugo Adam Bedau "Victimless crimes: two sides of a controversy") norāda, ka "daudzi no likumiem atspoguļo atkārtotus noziegumus un kļūst par pamatu jaunai "noziedznieku" esamībai likumu respektējošo pilsoņu starpā".¹⁷ To var pamatot pēc statistikas datiem, kuri norāda, ka noziedznieku skaits uz 100 tūkstošiem iedzīvotāju pirmajā vietā ir ASV.¹⁸

Demokrātiskās valstīs parasti pēc likuma pieņemšanas, kurā paredzēts sods par "noziegumu bez cietušā", seko šī likuma atcelšana vai atzīšana par spēkā neesošu. Vēsturiski tas notika ar likumu par homoseksuālisma kriminālo vajāšanu un atbildību, kurš XX gadsimtā bija izsludināts par spēkā neesošu lielākajā daļā no demokrātiskajām valstīm. Pašlaik par šo tematu ir vislielākie strīdi eitanāzijas jautājumā.¹⁹

Atgriežoties pie analizēta upura jēdziena, autore secina, ka persona nevar uzskatīt sevi par upuri un vēlāk lūgt sevi atzīt par cietušo gadījumā, kad no likuma skatupunkta pati sev bija nodarījusi kaitējumu, respektīvi, ar darbībām, kuras ir vērstas un spēj radīt kaitējumu pašam sev piemīt subjektīva daba un tās ir strikti nodalāmas no darbībām, kuras ir vērstas pret citu indivīdu, sabiedrību vai valsti.

Cietušais kriminālprocesā ir tā pati persona, pret kuru tika izdarīts noziedzīgs nodarījums pēc konkrētas valsts krimināllikuma sevišķās daļas. Cietušajam, kā krimināltiesību jēdzienam, ir savas īpašības, kuras analizējot ārvalstu krimināllikumus vai tā analogus, var klasificēt pēc attiecības vai nu pie objektīvas, vai subjektīvas noziedzīgā nodarījuma puses.

¹⁷ Edwin M. Schur, Hugo Adam Bedau. Victimless crimes: two sides of a controversy, Prentice-Hall 1974, 146 page

¹⁸ Entire world — Prison Population Rates per 100,000 of the national population. Highest to Lowest Rates Pieejams: http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=all&category=wb_poprate [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

¹⁹ Mill, John Stuart. On Liberty. Oxford University 1859. pp. 21–22. Pieejams: <http://books.google.com/?id=qCQCAAAAQAAJ&dq=on+liberty&pg=PP1&q=On+Liberty#PPA21,M1> [aplūkots 2015.gada 8.aprīlī]

Latvijas Krimināllikumā, atšķirībā no noziedzīgā nodarījuma subjekta, ir netieši norādīts uz iespējamām cietušā īpašībām līdz ar vispārējo nodalījumu uz fizisko vai juridisko personu:

- noziegums bija izdarīts pret sievieti, vainīgajam apzinoties, ka viņa ir grūtniecības stāvoklī (KL 117.panta pirmā daļa);
- persona bezpalīdzības stāvoklī (KL 117.panta otrā daļa);
- persona, kas pildīja savus dienesta pienākumus (KL 118.pants);
- jaundzimušais (KL 119.pants);
- mirušais (KL 139.panta pirmā daļa);
- cietušie, kas atradās jūrā (KL 142.pants);
- nepilngadīgais (KL 159., 174.panta pirmā daļa);
- persona, kas nerasniedza 16 gadus (KL 161.pants).²⁰

Ārvalstu likumos var redzēt arī citus formulējumus cietušajam, kā arī dažādu viņa īpašību klasifikāciju. Piemēram, pirmo cietušā īpašības grupu sastāda viņa fiziskās un sociālās īpašības. Pie fiziskām būtu attiecināmas sekojošas īpašības:

- cilvēks (Kazahstāna Kriminālkodeksa 99.pants²¹, Uzbekistāna Kriminālkodeksa 105.pants²², Tadžikistāna Kriminālkodeksa 104. un 110. panti²³);
- bērni (Moldovas Kriminālkodeksa 135. un 206. panti²⁴);
- cilvēka būtne (ASV parauga Kriminālkodeksa 210.pants²⁵);
- mazgadīgais (Baltkrievijas Kriminālkodeksa 116. un 167.panti²⁶);
- jaunā vecuma cilvēks, sieviete, bērns, meitene (Indijas Kriminālkodeksa 293., 313., 317., 365-367. panti²⁷ attiecīgi);
- sieviete, kura ir jaunāka par 13 gadiem (Korejas Krimināllikuma 305.pants²⁸),

²⁰ Krimināllikums. "Latvijas Vēstnesis", 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., "Ziņotājs", 15, 04.08.1998. Aktuālā redakcija uz 19.02.2015.

²¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями от 07.11.2014 г.) Pieejams: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#sub_id=990000 [aplūkots: 2015.gada 20.aprīlī]

²² Уголовный кодекс Республики Узбекистан Pieejams: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457 [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

²³ Уголовный кодекс Республики Таджикистан [tiešsaiste] (Resurss skatīts 20.04.2015.) Pieejams:

http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=237375#LinkTarget_9998 [aplūkots: 2015.gada 20.aprīlī]

²⁴ Уголовный кодекс Республики Молдова. Pieejams: <http://lex.justice.md/ru/331268/> [aplūkots 2015. gada 20.aprīlī]

²⁵ Примерный Уголовный кодекс США. Pieejams: <http://constitutions.ru/?p=5849> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

²⁶ Уголовный кодекс Республики Беларусь. Pieejams: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1977. [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]

²⁷ Уголовный кодекс Индии. Pieejams: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=7668>. [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

²⁸ Уголовный кодекс Республики Корея. Pieejams: <http://constitutions.ru/?p=405>. [aplūkots 2015. gada 17.maijā]

- nepilngadīgais (Francijas Kriminālkodeksa 221-3., 227-5., 222-17., 227-18. panti²⁹);
- cilvēks, kuram piemīt fiziskais trūkums, fiziskais vai psihiskais defekts (Francijas Kriminālkodeksa 221-4., 222-29. panti³⁰).

Sociālās fiziskās personas īpašības norāda uz cilvēka īpašo stāvokli sabiedrības attiecību sistēmā:

- tiesnesis, advokāts, tiesvedības sistēmas amatpersona, valsts varas pārstāvis vai valsts dienesta ierēdnis (Francijas Kriminālkodeksa 222-3. pants³¹);
- citas valsts prezidents vai citas valsts pārstāvis (San-Marino Republikas Kriminālkodeksa 335.pants³²);
- vēlētājs (Indijas Kriminālkodeksa 171-C.panta 2.punkts³³);
- tautas milicijas vai militāra persona (Bulgārijas Kriminālkodeksa 116.pants)³⁴;
- sabiedrības pārstāvis (Bulgārijas Kriminālkodeksa 131.pants³⁵).

Nākamo cietušā īpašību sadales grupu var apzīmēt kā cietušā uzvedību aprakstošas īpatnības. Šādas īpatnības var raksturot pret cietušo izdarītā noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi - proti, to, kādas bija noziedzīga nodarījuma izdarīšanas momenta apstākļi.

Vairākās valsts Krimināllikumos vai Kriminālkodeksos ir minēts noziedzīgs nodarījums pret amatpersonu. Piemēram, Norvēģijas Kriminālkodeksa 128.panta ir noteikts, ka "tas, kurš mēģina vardarbīgā ceļā piespiest amatpersonu veikt kādu darbību vai pieļaut bezdarbību [...], ir krimināli sodāms [...]". Arī ASV Kriminālkodeksā par krimināli sodāmu rīcību tiek uzskatīta jebkāda rīcība, kas ir vērsta uz cietušā tiešo dienesta pienākumu izpildes kavēšanu (240.2., 240.4. panti).

Citās valstīs likumā ir reglamentēts arī tāds gadījums, kad pats cietušais, viņa rīcība vai uzvedība bija par iemeslu izdarītam noziedzīgam nodarījumam. Piemēram, Indijas Kriminālkodeksa 300.pants nosaka, ka slepkavība nav uzskatāma par smagu noziedzīgu nodarījumu, ja noziedznieks bija zaudējis savaldīšanos no nopietnas un negaidītas provokācijas no cietušā puses. Līdzīgi arī ASV Kriminālkodekss par mīkstinošiem apstākļiem uzskata noziedznieka stipro psihisko un emocionālo sašutumu nozieguma izdarīšanas brīdī, kā

²⁹ Уголовный кодекс Франции. Pieejams: <http://constitutions.ru/?p=5859> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

³⁰ Уголовный кодекс Франции. Pieejams: <http://constitutions.ru/?p=5859> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

³¹ Turpat

³² Уголовный Кодекс Республики Сан-Марино. Pieejams: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=100116531,100116532,100116542,100116908> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

³³ Уголовный кодекс Индии. Pieejams: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=7668>. [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

³⁴ Уголовный кодекс Болгарии. Pieejams: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-bolgarii/> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]

³⁵ Turpat

arī to, ja par nonāvēšanas iemeslu kļūva cietušā aktīva agresīva vai izaicinoša uzvedība. Latvijā, izņemot vainīgā afekta stāvokli, un arī Francijā, tādu iespēju nepastāv, un pēc autores domām, tāda regulējuma neesamība nozīmē to, ka likumdevējs augsti vērtē un aizsargā cietušā tiesības un intereses (it īpaši dzīvību) un uzskata, ka noziedzniekam nevajadzētu dot vēl vairāk iespēju mīkstināt savu vainu un iespējamo sodu, atsaucoties uz cietušā izaicinošo vai pat provokatīvo uzvedību.

Par nozīmīgu cietušā problemātikas izpētes avotu varētu minēt Kanādas tiesību zinātnieka E.Fattaha darbus. Viņš norāda uz to, ka cietušā personība un arī procesuālais statuss, kā arī pārējie jautājumi, ilgu laiku palika apsūdzētā ēnā. Autore piekrīt autoram minētajā jautājumā, jo arī Latvijas Krimināllikumā nepastāv viena un vispatveroša upura vai cietušā definīcija – to var atrast vienīgi Kriminālprocesa likumā.

E.Fattahs par cietušo uzskata gan indivīdu, kā fizisku personu, tā arī valsti un sabiedrību kopumā, kas cieta no noziedzīgā nodarījuma. Izceļot cietušā vitālo svarīgumu kriminālprocesā, augstāk minētais zinātnieks atzīmē, ka dažreiz ir grūti pilnā apmērā noregulēt un, vēl jo vairāk, izrisināt atbildības, soda un kaitējuma atlīdzības jautājumus atsevišķi no cietušā personības un tā uzvedības.

Autore daļēji piekrīt minētajam zinātniekam viņa paustajā viedoklī šai aspektā, jo pēc autores domām, cietušā personība var būt svarīga tikai un vienīgi sodu noteikšanas gadījumā, kad tiek aplūkoti soda pastiprinošie apstākļi. Respektīvi, cietušā subjektīvās īpašības nevar kalpot par pamatu soda mīkstināšanai apsūdzētajam vai arī dot viņam lielākas aizsardzības iespējas.

Autore pauž nostāju, ka cietušā personības raksturojums un citas viņa individuālās īpašības var tikt atspoguļotas tikai literatūrā, jo to praktiskais pielietojums nav tiesisks un neatbilst Latvijas Kriminālprocesa likuma leģitīmajam mērķim – nodrošināt taisnīgu tiesu un aizsargāt aizskartās indivīda intereses un tiesības. Pēc autores domām, praksē būs diezgan grūti pierādīt, īsiem vārdiem sakot, to, ka kādas personas rīcība bija par pamatu nozieguma izdarīšanai. Proti, viena noziedznieka reakcija uz kādu cietušā rīcību vai provokāciju varētu būt viens no subjektīvajiem momentiem, bet citam – pavisam citādāks; šis moments ir tīri subjektīvs, un to nevar ierakstīt likumā vienotai izmantošanai – īpaši kontinentālo tiesību sistēmā. Tomēr, autore uzskata, ka šādam regulējumam varētu būt derīgs praktisks pielietojums anglo-sakšu tiesību sistēmā, kur precedenti var rasties, veidojot aptuveno risinājumu shēmas un noteikt tos tiesiskos līdzekļus, ar kuriem iespējams pasargāt indivīdus no kaitējuma, kas radies no noziedzīgajiem nodarījumiem.

Pazīmes, kuras raksturo cietušo no noziedzīgā nodarījuma, ir iekļautas ārzemju un nacionālajos Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā vispārīgajās un sevišķajās daļās vadoties no katras valsts tradicionālo tiesību ideoloģijas.

Vērtējot kriminālprocesuālo cietušā raksturojumu dažādu valstu likumu kontekstā, var secināt, ka tajos ir kopīgu pazīmju virkne, kas ir izskaidrojama ar šo tiesību veidu vienotam virzienam, kā arī ar kopīgo sakarību izmantošana kriminālprocesa likumu veidošanā.

Tomēr ir jākonstatē, ka Latvijas Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā, līdzīgi kā citās valstīs, cietušā kriminālprocesuālais un krimināltiesību aspekts pēc būtības ir acīmredzami nepietiekami regulēts.

Pasaules likumdošanas krimināltiesību un kriminālprocesuālā prakse nav izstrādājusi vienotu cietušā jēdziena būtību. Līdz ar to, nacionālā un ārvalstu likumdošanas pieredze nevar kalpot par stipru un dzīvotspējīgu argumentu vienas vai otras struktūras vai regulējuma pārņemšanai nacionālajās tiesībās.

2. CIETUŠĀ PROCESUĀLAIS STATUSS PIRMSTIESAS PROCESĀ

Viena no pamatnostādņēm, kas definē cietušā procesuālo statusu, ir sacīkstes princips, kurš ir cieši saistīts ar pušu līdztiesības principu. Uz sacīkstes principa pamata, aizstāvības un apsūdzības pusēm tiek dotas vienādas procesuālās tiesības un iespējas aizsargāt savas tiesības. Pušu līdztiesībai ir jāgarantē vienāds procesuālo pilnvaru apjoms katrai no pusēm. Tomēr, pēc autores domām, šā apjoma vienādībai nav jābūt absolūtai. Respektīvi, nedrīkst domāt, ka tiesību un pienākumu apjoms un saturs abām pusēm pilnībā sakrīt. Atšķirības starp katras puses iespējām piedalīties kriminālprocesā nevar atspoguļoties uz doto procesuālo iespēju kopību. Tāpēc cietušā procesuālais statuss nevar burtiski kopēt apsūdzētā vai aizdomās turētā procesuālo statusu. Šāda starpība ir objektīvi izskaidrojama. Persona, pret kuru ir uzsākts kriminālprocess lielākā mērā ir pakļauta tiesību ierobežojošām sankcijām no valsts un kompetento amatpersonu puses, piemēram, piespiedu līdzekļu piemērošana. Tas nozīmē, ka aizdomās turētajam (apsūdzētajam utt.) ir jānodrošina speciālās aizsardzības tiesības, lai aizsargātu sevi no pārmērīgas un neattaisnotas iejaukšanās privātajā dzīvē - piemēram, tiesības uz aizstāvi, uz procesa virzītāja lēmuma pārsūdzību utt. Likumdevējs atļauj apsūdzētajai vai aizdomās turētajai personai atteikties no liecību sniegšanas, uzskatot šādu izvēles brīvību par vienu no viņa tiesību aizsargājošajām funkcijām. Taču no saturiskā viedokļa būtu neracionāli un bezjēdzīgi dot tādu pašu rīcības brīvību arī cietušajam. Atteikšanās sniegt liecības no cietušā puses nelabvēlīgi ietekmētu kriminālprocesa gaitu.

Autore secina, ka starp kriminālprocesā ieinteresētam pusēm var tikt pieļauts atšķirīgs procesuālo tiesību un pienākumu apjoms, ja vien šādas atšķirības ir pamatotas un objektīvas.

2.1. Cietušā tiesību vispārīgie principi un garantijas.

Katrai valstij ir likums ar augstāko juridisko spēku un to dēvē par konstitūciju. Mūsu valstī šo likuma funkciju pilda Satversme. Cilvēka pamatbrīvības ir noteiktas Satversmes VIII nodaļā. Tā kā Satversme pēc savas būtības ir lakonisks dokuments, kas ir būtisks aspekts tās interpretācijā, tad ar to var izskaidrot, kāpēc tajā ir diezgan plašs tiesību katalogs, kurā nav noteikta konkrēta personu grupa, piemēram, cietušais. Satversmē 90., 92. un 93. panti attiecīgi aizsargā ikviena tiesības zināt savas tiesības, tiesības uz savu tiesību un likumisko interešu aizsardzību taisnīgā tiesā un tiesības uz dzīvību.

No autores skata punkta būtiski ir paplašināti tulkot Latvijas Satversmi, lai tajā varētu iekļaut konkrētus pantus par cietušā tiesību aizsardzību. Par piemēru var būt Krievijas

Federācijas Konstitūcijas 52.pants, kurš nosaka, ka "cietušajiem ir garantēta tiesību aizsardzība un valsts nodrošināta pieeja tiesai".

Pēc autore domām, likuma kontekstā vardu savienojumam "valsts nodrošināta pieeja tiesai" vajadzētu būt apskatītam kā attiecīgas amatpersonas - tiesa, prokurors, izmeklētājs - savlaicīga procesuālā statusa piešķiršana konkrētai personai, nodrošinot viņai nekavētu pieeju informācijai par tai nozīmīgiem lēmumiem, aktīvi ietekmēt procesu un tā rezultātu ar mērķi taisnīgi atrisināt tiesisko strīdu un sodīt vainīgo.

Cietušo likumisko tiesību un interešu aizsardzība Latvijas Kriminālprocesā ir nodrošināta ar vairākiem elementiem: noziedzīga nodarījuma fakta konstatācija, kaitējuma apmēra noteikšana un to atlīdzināšana, iespējamo vainīgo identificēšana un kriminālvajāšana, personas atzīšana par vainīgu ar tiesas spriedumu.

Turklāt, cietušajam ir dažāda veida tiesības kriminālprocesā: sākot ar tiesībām, kuras ir ietvertas KPL 97.panta cietušā tiesību vispārīgie principi, KPL 98.panta cietušā tiesības pirmstiesas kriminālprocesā un beidzot ar KPL 99.panta cietušā tiesības pirmās instances tiesā un KPL 101.panta cietušā tiesības kasācijas instances tiesā. Šajā darbā autore vairāk vērsīs uzmanību uz diviem aspektiem - cietušā tiesību vispārīgajiem principiem un cietušā tiesībām pirmstiesas kriminālprocesā.

Cietušā vispārīgajā tiesību katalogā ietilpst:

- cietušā tiesības uz kaitējuma atlīdzināšanu (KPL 97.panta pirmā daļa);
- tiesības uz pārstāvību kriminālprocesā (KPL 97.panta ceturtnā un piektā daļas);
- tiesības uz juridisko palīdzību, t.sk. arī valsts nodrošināto (KPL 97.panta sestā daļa);
- tiesības piedalīties procesā, izmantojot to valodu, kuru prot cietušais, pieaicinot tulku nepieciešamības gadījumā (KPL 97.panta trešā daļa);
- tiesības uz attēla publiskošanas aizliegumu (KPL 97.panta devītnā daļa);
- tiesības uz savu tiesību izmantošanu vai neizmantošanu, kas nekādā veidā nekavē procesu (KPL 97.panta septītnā daļa);
- tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem (KPL 97.panta trešā daļa).

Šajā nodaļā autore īsumā apskatīs visas primārās cietušā tiesības, īpaši pievēršot uzmanību morālā kaitējuma atlīdzināšanas institūtam, izlīguma iespējām un valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai, jo, pēc autore domām, šie jautājumi ir īpaši svarīgi cietušā tiesību īstenošanā - piemēram, kaitējuma esamība ir viens no priekšnoteikumiem, kura esamība nosaka, vai no nodarījuma ir konstatējama cietusī persona.

Analizējot cietušā būtību, ir jāapskata tos kaitējuma veidus, kurus likumdevējs konstatējot ir uzskatījis par pietiekamiem, lai personu atzītu par cietušo no noziedzīgā nodarījuma. Kriminālprocesa likuma 95.panta pirmā daļa nosaka trīs tāda kaitējuma veidus: morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums.

Morālā aizskāruma esamība KPL 95.pantā ir izskaidrojama ar to, ka reference uz to ir atrodama gan Satversmes 92.pantā, kur noteikts, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstošu atlīdzinājumu, gan pašā Kriminālprocesa likuma 22.pantā: "Tiesības uz kompensāciju par radīto kaitējumu nosaka: personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārums, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšana". Jāpiebilst, ka šāds regulējums ir arī atrodams 1983.gada 24.novembra Eiropas Konvencijā par kompensāciju piešķiršanu vardarbīgu noziegumu upuriem³⁶ un 2004.gada 20.aprīļa Eiropas Padomes Direktīvā 2004/80 EK "Par kompensāciju noziegumos cietušajiem"³⁷.

Līdz ar šiem likumiem par Civillikuma 1635. panta pirmā daļa nosaka, ka katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot. Otrajā daļā likumdevējs nosaka, ka ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārums. Tomēr saskaņā ar Civillikumu, atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas.

Kriminālprocesa likuma 22. pantā noteiktā pamatprincipa realizāciju praksē reglamentē KPL 26. nodaļa "Ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšana". Šī nodaļa satur ne tikai rīcības "plānu", bet arī materiālo tiesību normas, tāpēc, izlemjot pieteikumu par radītā morālā kaitējuma kompensāciju, tiesai jāvadās no tām.³⁸

³⁶European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes. Strasbourg, 24.XI.1983. (tulkojums latviešu valodā. Pieejams:

http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/STA/Tulkojumi_no_anglju_val/Konvencijas/COMPENSATION_OF_VICTIMS_OF_VIOLENT_CRIMES.doc [aplūkots 2015.gada 8.aprīlī]

³⁷Padomes Direktīva 2004/80/EK (2004. gada 29. aprīlis) par kompensāciju noziegumos cietušajiem Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_1261_20040806_lv.pdf [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

³⁸Matule S. Morālā kaitējuma kompensācijas aprēķina vadmotīvi. "Jurista Vārds" Nr.15 (662) 2011. gada 12. aprīlī

Tiesas noteiktā kaitējuma kompensācija nav uzskatāma par sodu Krimināllikuma 35.panta izpratnē vai dubultsodu Kriminālprocesa likuma 25. panta izpratnē, bet kalpo kā mantisko jautājumu risināšanas kārtība pēc Kriminālprocesa likuma normām.³⁹

Šāda kaitējumu dažādība nenozīmē, ka cietušajam ir jāizvēlas tikai viens to veids. Ar katru noziedzīgo nodarījumu personai, bez fiziskām sāpēm vai mantiskā zaudējuma, tiek nodarīts arī morālais kaitējums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa savā tiesu prakses apkopojumā par morālā kaitējuma kompensāciju cietušajiem norādīja, ka "personai, kura pati ir cietusi no noziedzīga nodarījuma, ņemot vērā nodarījuma raksturu, ir tiesības pieprasīt morālā kaitējuma kompensāciju vai nu par fiziskām un garīgām ciešanām vai arī tikai par garīgām ciešanām, savukārt ja morālā kaitējuma kompensācija tiek pieprasīta sakarā ar cietušā nāvi, pieteikuma priekšmets var būt tikai garīgas ciešanas".⁴⁰

Ārvalstīs šis jautājums tiek regulēts citādāk. Piemēram, Anglijā un ASV kā vienu no morālā kaitējuma jēdziena analogiem izmanto terminu "psiholoģiskais kaitējums" (*psychological damage*), kurš skaidrojams kā "fiziskās un psihiskās ciešanas" (*physical and mental sufferings*). Savāda, pēc autores domām, ir nostāja, kas atspoguļojas Anglijas un ASV tiesu praksē, kur par psihiskām ciešanām uzskata negatīvas emocionālās reakcijas (*emotional reactions*).⁴¹

Profesore Ā.Meikališa norāda, ka "[...] morāla kaitējuma jēdzienā ietvertās fiziskās ciešanas var būt dažādu veidu sāpes, slimības simptomi utt., tikumiskās (morāliskās) ciešanas – bailes, kauns, pazemojums. Morālam kaitējumam pašam par sevi nav vērtības ekvivalenta, un tā kompensācija ir naudas summa, kas nepieciešama, lai dzēstu, padarītu mazāku negatīvās iedarbības rezultātus uz cietušā psihi, lai „atlīdzinātu” cietušajam par nodarītajām ciešanām”.⁴²

Mūsu Kriminālprocesa likumā 95.pants nosaka, ka par cietušo var būt gan fiziskā, gan juridiskā persona. Būtiski ir tas, ka juridiskajai personai nevar piemērot tādus jēdzienus kā morālais kaitējums, fiziskās sāpes, kā arī citus jēdzienus, kuri saistīti ar subjektīvām emocijām, kurus izjūt cilvēks jeb fiziska persona. Šo situāciju ļoti veiksmīgi norobežoja likumdevējs "Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā". Šī likuma 8.pants nosaka, ka "Juridiskajai personai [...] ir tiesības uz atlīdzinājumu par personisko

³⁹ Turpat

⁴⁰ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā 2010/2011

⁴¹ Эрделевский А.М. Моральный вред и компенсация за страдания. М., 1997. С. 2.

⁴² Meikališa A. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa 1. grāmata. – Rīga: Raka, 2000. – 227. - 228. lpp

kaitējumu, kas nodarīts to darījumu reputācijai, komercnoslēpumam, autortiesībām vai arī citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm".⁴³

Autore uzskata, ka morālā kaitējuma atlīdzībai ir vairākas nozīmes. Zinātnieki pauž nostāju, ka cietušais krimināllietā ir ieinteresētā persona.⁴⁴ Atliek tikai izanalizēt, par ko tieši šī persona ir ieinteresēta. Vai cietušajam pietiks tikai ar morālā kaitējuma atlīdzību? Vai tikai ar soda noteikšanu vainīgajam? Vai šie divi aizsardzības līdzekļi ir jāapvieno, lai cietusī persona gūtu gandarījumu? Uz šiem jautājumiem nav iespējams sniegt visaptverošu atbildi, jo tā ir atkarīga no vairākiem faktoriem - gan no paša cietušā, sākot ar konstatēšanas brīdi vai cietušais ir fiziskā vai juridiskā persona un beidzot ar viņa psiho-emocionālo stāvokli.

Kompensācijas atlīdzībai ir arī cietušā rehabilitējošā nozīme. Vārds "rehabilitācija" ir izveidojies no sena latīņu valodas vārda "rehabilitatio". Priedēklis "re" nozīmē atjaunošanos, bet "habilitas" - piemērotība, noderīgums, spējīgums.⁴⁵ Jēdziens "rehabilitācija" nozīmē kaitīgo seku novēršana, bijušās labas reputācijas un tiesību atjaunošana.⁴⁶

Protams, visaktuālākais jautājums ir morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšana. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 352. panta pirmajai daļai, tiesa kompensācijas apmēru nosaka, izvērtējot cietušā pieteikumu un ņemot vērā:

- 1) radīto mantisko zaudējumu apmēru;
- 2) noziedzīga nodarījuma smagumu un izdarīšanas raksturu;
- 3) nodarītās fiziskās ciešanas, paliekošus sakropļojumus un darbspēju zudumu;
- 4) morālā aizskāruma dziļumu un publiskumu;
- 5) psihiskas traumas.

Ja kaitējums radīts juridiskajai personai, kompensācijas apmēru ietekmē arī komercdarbībai radītās grūtības.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 351.pantu cietušajam jāpamato pieprasītās kompensācijas apmērs daļā, kas attiecas uz materiālo kaitējumu, taču šādu pienākumu likums neuzliek daļā par morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām - tur apmēru var tikai norādīt. Cietušajam ir tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā. Cietušā pienākums ir norādīt uz šāda kaitējuma esamību, bet tiesas kompetencē ir noteikt tā apmēru, izvērtējot nodarījuma smagumu un izdarīšanas raksturu, morālā aizskāruma dziļumu un

⁴³Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums. Latvijas Vēstnesis", 96 (3254), 17.06.2005., "Ziņotājs", 13, 14.07.2005.

⁴⁴ Meikališa A. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa 1. grāmata. – Rīga: Raka, 2000. – 229. lpp

⁴⁵ Большая советская энциклопедия/Под ред. А.М. Прохорова. М., 1975. Т. 21. С. 516.

⁴⁶ Владимирова В.В. Компенсация морального вреда - мера реабилитации в российском уголовном процессе. М.: Волтерс Клувер, 2007 - С. 2

publiskumu, nodarītās fiziskās ciešanas, kā arī pārējos lietā objektīvi noskaidrojamos apstākļus.⁴⁷

Tiesa nedrīkst aprobežoties tikai ar šo apstākļu uzskaitījumu un norādi, ka tie tikuši ņemti vērā nosakot kompensācijas apmēru, bet šie apstākļi katrā konkrētā gadījumā ir jāvērtē, norādot, kā tie ir ietekmējuši lēmumu par kompensācijas apmēru.⁴⁸

Šajā pašā pantā ir paredzēta iespēja kaitējuma nodarītājam vienoties ar cietušo par viņa noteikto atlīdzības apmēru, par ko tiek sastādīta rakstveida vienošanās vai to pēc abu pušu lūguma ieraksta procesuālās darbības protokolā.

Nākamā iespēja cietušajam ir pieaicināt sev pārstāvi kriminālprocesā. No Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 18. janvāra lēmuma lietā SKK –35/2007 (Krimināllieta 1091052903) var secināt, kāda starpība pastāv starp cietušā advokāta jēdzienu un cietušā pārstāvja jēdzienu. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 108.pantu cietušais vai viņa pārstāvis savu tiesību pilnīgai realizācijai var uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai. Cietušā advokāts vienlaicīgi nevar būt arī cietušā pārstāvis. Cietušā advokātam ir tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kuras notiek ar cietušā līdzdalību, un pēc cietušā lūguma pilnīgi vai daļēji izmantot viņa tiesības. Savukārt cietušā pārstāvim ir visas cietušā tiesības neatkarīgi no cietušā līdzdalības procesuālajā darbībā.⁴⁹ Respektīvi, advokāts var rīkoties procesā tikai cietušajam klātesot, toties pārstāvis izmanto visas cietušā tiesības faktiskā cietušā vietā.

Līdz ar to kā kriminālprocesā iesaistītās personas cietušā interesēs var būt gan pārstāvis, gan advokāts. Tomēr pašlaik cietušā advokātam var būt arī pārstāvniecības tiesības. Advokāta kā pārstāvja tiesības piedalīties kriminālprocesā apliecina orderis.⁵⁰

No civiltiesībām ir zināms, ka pārstāvības varas rašanas tiesiskais pamats ir tiesiskais darījums vai likums.⁵¹ Kriminālprocesa likums neizvirza īpašas prasības pārstāvības pilnvarojuma formai un saturam. Vispārīga norāde par pilnvarojuma saturu ir Kriminālprocesa likuma 107.pantā - ja cietušais savas tiesības īsteno ar pārstāvja starpniecību, pārstāvim ir visas cietušā tiesības. Tāpēc, izskatot jautājumu par pilnvarojumu, būtu jāvadās

⁴⁷ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā 2010/2011

⁴⁸ Matule S. Morālā kaitējuma kompensācijas aprēķina vadmotīvi. "Jurista Vārds" Nr.15 (662) 2011. gada 12. aprīlī

⁴⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 18. janvāra lēmums lietā SKK –35/2007 (Krimināllieta 1091052903)

⁵⁰ Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Cietušo statuss kriminālprocesa ietvaros. Pieejams: http://www.jpa.gov.lv/uploads/filedir/improving_protection_of_victims_rights_20012014_latvia.pptx [aplūkots 2015.gada 24.aprīlī]

⁵¹ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Zvaigzne ABC, 2007. 277.lpp.

no vispārējām tiesību normām, kas ietvertas Civillikumā, ciktāl tās neierobežo Kriminālprocesa likuma normas.⁵²

Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību, t.sk. arī valsts nodrošināto, izriet no Satversmes 92.panta, kurā ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību. Tiesības uz advokāta palīdzību, savukārt izriet no tajā pašā pantā ietvertajām tiesībām uz taisnīgu tiesu. Juridiskās palīdzības nodrošināšana kļūst par taisnīgas tiesas priekšnosacījumu, kura mērķis ir panākt savlaicīgu, pieejamu un kvalitatīvu juridisko palīdzību personām, kurām tā ir nepieciešama. Tiesības uz advokāta palīdzību ietver tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību un valsts pienākumu sniegt palīdzību personām, kuras pašas to nevar atļauties.⁵³

J.Jansons savā rakstā "Jurista vārdā" uzskata, ka valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība ir aktuāla un svarīga sekojošu iemeslu dēļ:

- cilvēku savstarpējās attiecībās arvien vairāk parādās tiesiski noteiktas saistības, kuru rezultātā notiek juridiskās palīdzības pieprasījuma pieaugums, un it īpaši cilvēki tiecās uz valsts garantēto juridisko palīdzību;
- valsts kavēšanās vai nespēja optimāli nodrošināt cilvēktiesības rada risku valsts reputācijai un pakļauj jēdzienu "tiesiskā valsts" ilgam un smagam diskusijām
- problēmas, kas kavē pilnībā nodrošināt juridiskās palīdzības mehānismu, valstij ir jāatrisina, bet valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība tikai paātrina šo procesu.⁵⁴

Uz bezmaksas juridisku palīdzību kriminālprocesa ietvaros var pretendēt nepilngadīgā cietušā pārstāvis, kā arī cietušais – pilngadīga persona, kas ir trūcīga vai maznodrošināta. Lai palīdzību saņemtu, jāvērsas pie procesa virzītāja ar lūgumu uzaicināt pārstāvi - advokātu cietušā tiesību un interešu aizsardzībai kriminālprocesā.⁵⁵

Cietušajam pirmstiesas kriminālprocesa stadijā pastāv tiesības izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu. Jāatzīmē, ka neskatoties uz abu pušu panākto vienošanos, izlīgums nozīmēs kriminālprocesa izbeigšanu tikai likumā noteiktajos gadījumos (KPL 97.panta astotā daļa).

Pastāv trīs pirmstiesas procesa izlīguma veidi, kuri netiešā veidā ir noteikti KPL 381.panta piektajā daļā:

1. izlīguma noslēgšana procesa virzītāja klātbūtnē;

⁵² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 18. janvāra lēmums lietā SKK –35/2007 (Krimināllieta 1091052903)

⁵³ Litvins G. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. 2013. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

⁵⁴ Jansons J. Juridiskā palīdzība un tieslietu sistēma. Jurista Vārds, 2007. gada 17. aprīlis, Nr. 16

⁵⁵ Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Cietušo statuss kriminālprocesa ietvaros. Pieejams: http://www.jpa.gov.lv/uploads/filedir/improving_protection_of_victims_rights_20012014_latvia.pptx [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

2. izlīguma noslēgšana Valsts probācijas dienesta speciāli apmācīta starpnieka klātbūtnē;
3. notāra klātbūtnē noslēgtais izlīgums ar viņa apstiprinājumu.

Visas trīs minētas personas apliecina cietušā un personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, parakstus, kā arī izskaidro pusēm izlīguma tiesiskās sekas.

Cietušā tiesības aizsargā vēl viena KPL norma, proti 379.panta ceturtdā daļa, kas nosaka, ka izbeigt kriminālprocesu uz izlīguma pamata nedrīkst, ja ir iegūtas ziņas, ka izlīgums panākts draudu vai vardarbības rezultātā vai izmantojot citus prettiesiskus līdzekļus.

Atsevišķajos gadījumos, kā, piemēram, Bauskas rajona tiesas 2015.gada 4.marta spriedumā lietā Nr. 11120077814, izlīguma noslēgšana ar cietušo var būt par pamatu piespriet vainīgajam nevis reālo sodu, bet piespiedu darbus.⁵⁶ Minētajā spriedumā cietušajam bija pieteikta kaitējuma kompensācija 1164,76 EUR apmēra, kurai apsūdzētais piekrita sākotnēji. Ņemot vērā šo apstākli, tiesa nolēma piedzīt par labu cietušajam iepriekš minēto summu, bet reālo sodu samazināt pēc tā stingrības pakāpes.

KL 58.panta otrā daļa nosaka priekšnoteikumus, kuriem pastāvēt, personu var atbrīvot no kriminālatbildības:

- ir izdarīts kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu (izņemot noziedzīgus nodarījumus, kuru rezultātā iestājusies cilvēka nāve);
- ir noslēgts izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi, un persona pēdējā gada laikā nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu;
- noslēdzot izlīgumu, vainīgā persona ir pilnīgi novērsusi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai atlīdzinājusi nodarīto zaudējumu.

Neskatoties uz to, ka šī norma palielina cietušās personas interešu aizsardzību, šādu kritēriju ieviešana nemotivē noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu izlīgt ar cietušo pusi. Protams, tas attiecās tikai uz jau bijušajiem noziedzniekiem, kuriem nebūs iespējas tikt atbrīvotiem no kriminālatbildības, ja viņi būs izdarījuši vismaz vēl vienu noziedzīgu nodarījumu pēdējā gada laikā.

Ja iepriekš cietušā intereses nebija pietiekoši aizsargātas, tad šobrīd palēnām veidojas situācija, ka izlīguma institūtam daļēji zūd tā sākotnējā jēga – paātrināt krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulēšanu un samazināt izmaksas.⁵⁷

⁵⁶ Bauskas rajona tiesas 2015.gada 4.marta spriedums lietā Nr. 11120077814

⁵⁷ Tamberga & Partneri. Izlīgums kriminālprocesā. Pieejams: <http://www.tamberga.lv/index.php/lv/blogs-189/item/196-izligums-kriminalprocesa> [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

Cietušā tiesības uz attēla publiskošanas aizliegumu ir cieši saistītas ar Kriminālprocesa likuma ietverto principu, kurš garantē cilvēktiesību ievērošanu: to veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē. Latvijas Republikas Satversmes 92., 96.panti atbilst Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.panta pirmajai daļai, kas garantē ikviena tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību.⁵⁸

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 2. decembra lēmumā lietā Nr. SKK –802/2014 ir noteikts, ka par nepieļaujāmām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas, pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus, tai skaitā, arī cilvēktiesības.⁵⁹

Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai. Tas nozīmē, ka tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību nav absolūtas un tās var ierobežot gadījumā, ja cietušā attēla publiskošana palīdzēs atklāt noziedzīgo nodarījumu. Proti, kriminālprocesā darbojas tāds pats princips, kāds citās tiesību jomās: tiesības, kuras nav absolūtas, var ierobežot tikai tajā gadījumā, ja sabiedrības iegūtais labums ir lielāks par neērtībām, kuras tiek sagādātas vienai personai. Respektīvi, jebkādam ierobežojumam jākalpo leģitīma mērķa sasniegšanai.

Turklāt, Kriminālprocesa likums paredz, ka fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (turpmāk — tuvinieki) privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.

Autore piekrīt, ka pati par sevi personas filmēšana vai fotografēšana nevar radīt tiesību aizskārumu. Lai to konstatētu, bez šaubām ir jāvadās no konkrētās situācijas un arī cilvēka paustajai gribai. Tomēr cilvēktiesību pārkāpums acīmredzami veidojas tad, kad netiek ievērota cietušā vēlme nepubliskot viņa fotogrāfijas vai jebkāda citā veidā neizpaust viņa konfidenciālo informāciju.

Tomēr praksē princips, kurš ļauj cietušai personai atteikties no attēla publiskošanas masu medijos, ir diezgan bieži sastopams. It īpaši, ja ir runa par to neievērošanu. Lai gan,

⁵⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu palātas 2013.gada 14.novembra spriedums lietā Nr. C04289507; lietas arhīva Nr. PAC-0699-13

⁵⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 2. decembra lēmums lietā Nr. SKK –802/2014; (Krimināllieta Nr. 11517024607)

turpmāk apskatītās lietas būs no civiltiesiskās prakses, pēc autores domām, šim principam nevar būt piederības tikai vienam procesa veidam - tikai kriminālprocesam vai tikai civilprocesam utt.. Cietušās personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību, bez šaubām ietilpst arī tiesības uz attēla publiskošanas aizliegumu un tam jābūt ievērotam jebkurā procesā. Līdz ar to, autore uzskata, ka tiesas sniegtās atziņas šajās lietās ir būtiskas arī kriminālprocesa ietvaros.

Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas rezolūcijas Nr.1165 (1998) "Par tiesībām uz privātīpašumu" 12.punkts paredz, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8.pantā garantētās tiesības attiecināmas ne vien uz indivīda privātās dzīves aizsardzību no valsts un citas publiskās varas institūcijas iejaukšanās, bet arī uz aizsardzību pret citām personām, tai skaitā masu medijiem.⁶⁰

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka privātās dzīves koncepts attiecas uz aspektiem, kas saistīti ar personas identitāti, t.sk. personas attēlu.⁶¹

Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei Latvijas tiesa izvērtē konkrētos ar personas attēla iegūšanu un izmantošanu saistītos apstākļus, piemēram, kādos apstākļos un kādiem nolūkiem tā notikusi, ko nofotografētā persona konkrētā vietā darījusi, kā nofotografētais materiāls ticis izmantots.⁶²

Atzīstot morālā kaitējuma esamību, atlīdzinājuma apmērs par nodarīto morālo kaitējumu tiks noteikts, ņemot vērā to, ka strīdus attēls ticis iegūts plašākai sabiedrībai nepieejamā pasākumā un publicēts komerciālos nolūkos, kā arī minētā attēla publiskošana kontekstā ar paša raksta saturu nav bijusi attaisnojama un samērīga.⁶³

Cietušā procesuālās garantijas ir visai plašs jēdziens un tieši nav noregulētas Kriminālprocesa likumā. Garantijas Kriminālprocesā ir attiecināmas uz valsti un tās kompetentajām iestādēm. Proti, atbildību par cietušā garantiju izpildi uzņemas valsts.

Šādās garantijās ietilpst valsts garantētā juridiskā palīdzība, kā arī cietušajiem nodrošinātas tiesības uz valsts kompensāciju.

Tiesības uz valsts kompensāciju ir cietušajam, piepildoties konkrētiem nosacījumiem, kā arī tad, ja noziedzīga nodarījuma izdarītājs vai viņa līdzdalībnieks nav noskaidrots vai viņš nav saucams pie kriminālatbildības. Valsts kompensācijas jēdzienu, noteikumus, kā arī

⁶⁰ Lībiņa I. Personības tiesību aizsardzības nodrošināšana Latvijas civiltiesību sistēmā. Pieejams: <http://www.borenus.lv/static/Idalja.pdf> [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

⁶¹ Case of Von Hannover v. Germany. Application no. 59320/00. 24.09.2004. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61853> [aplūkots 2015.gada 19.aprīlī]

⁶² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 28.februāra spriedums lietā Nr. SKC-11/2013

⁶³ Turpat

pieteikšanas formu un izskatīšanas procedūru regulē likums " Par valsts kompensāciju cietušajiem".⁶⁴

2013. gadā *Providus* veica speciālo pētījumu⁶⁵, kurš apkopoja valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanas pieejamību. Pirmkārt, jāatzīmē, ka KPL 104.panta piektās daļas imperatīvā formā nosaka kritērijus, pēc kuriem cietušajam ir tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Ja persona ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta, nepilngadīgā tiesību un interešu aizsardzības nolūkā vai nepilngadīgās personas pārstāvji, piem., vecāki vai aizbildnis, iesniedz motivētu lūgumu, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu. Izņēmuma gadījumā, ja citādi nav iespējams nodrošināt personas tiesību un interešu aizsardzību kriminālprocesā, procesa virzītājs pieņem lēmumu par cietušā - pilngadīgas trūcīgas vai maznodrošinātas personas pārstāvja - advokāta uzaicināšanu. Tādos gadījumos Ministru kabinets, atbilstoši Ministru kabineta noteikumos paredzētajai kārtībai, nosaka samaksas apmēru par advokāta sniegto valsts nodrošināto juridisko palīdzību kā arī par ar juridiskās palīdzības sniegšanu saistītajiem atlīdzināmajiem izdevumiem.

Šajos gadījumos procesa virzītājs lēmumu par nepieciešamību nodrošināt pārstāvi kriminālprocesā paziņo attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākajam. Zvērinātu advokātu vecākais ne vēlāk kā triju darbdienu laikā pēc pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrētā advokāta piedalīšanos kriminālprocesā.

Visiem cietušajiem, neatkarīgi no pilsonības, ir vienlīdzīgas tiesības tikt atzītiem par cietušajiem un, izpildoties iepriekš izklāstītajiem kritērijiem, lūgt un saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību.

Savukārt, saskaņā ar likuma "Par valsts kompensāciju cietušajiem" 3.panta ceturto daļu, tiesības uz valsts kompensāciju ir cietušajiem, ja tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā:

- iestājusies personas nāve;
- cietušajam nodarīti smagi vai vidēja smaguma miesas bojājumi;
- aizskarta cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība;
- cietušais ir cilvēku tirdzniecības upuris;
- cietušais inficēts ar cilvēka imūndeficīta vīrusu, B vai C hepatītu.

Autore uzskata, ka dotais uzskaitījums ir visaptverošs un to nevajag papildināt ar citiem kritērijiem.

⁶⁴ Par valsts kompensāciju cietušajiem. "Latvijas Vēstnesis", 87 (3455), 06.06.2006., "Ziņotājs", 13, 13.07.2006.

⁶⁵ Litvins G. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. *Providus*, 2013. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf [aplūkots 2015.gada 19.aprīlī]

Protams, par cietušā garantijām var uzskatīt un interpretēt dažus no Kriminālprocesa principiem, piemēram, cilvēktiesību garantēšana vai arī spīdzināšanas un pazemošanas aizliegumu.

Valsts policijas darbinieka profesionālās ētikas un uzvedības kodekss nosaka to, ka Valsts policijas darbinieks, kurš ikdienā sastopas ar cietušajiem, pildot savus pienākumus, nodrošina katras personas cilvēktiesību ievērošanu, neskatoties uz viņa tautību, rasi, dzimumu, valodu, reliģiju, politisko vai kādu citu pārliecību, vecumu, izglītību, sociālo stāvokli.⁶⁶ Respektīvi, Valsts policijas darbinieka attieksmei nedrīkst būt nekāda diskriminējoša rakstura. Policijas darbinieks saskarsmē ar personām respektē un aizsargā cilvēka cieņu, ir pieklājīgs un iecietīgs⁶⁷ - tas nozīmē, ka cietušajam valsts garantē cieņpilnu attieksmi.

2015. gadā 25.februārī stājās spēkā jaunie Kriminālprocesa likuma grozījumi, kuri paredz cietušā tiesību paplašinājumu, papildinot tos ar iespēju cietušajam, viņa aizgādņim vai aizbildnim visās kriminālprocesa stadijās un visos tā veidos lūgt, lai tiek pieņemts Eiropas aizsardzības rīkojums, ja pastāv šajā likumā noteiktais Eiropas aizsardzības rīkojuma pieņemšanas pamats. Sīkāk šīm jautājumam autore pievērsīsies tālākās nodaļās.

2.2. Cietušā tiesības pirmstiesas kriminālprocesā

Cietušajam pirmstiesas kriminālprocesā tiesības ir noteiktas KPL 98.pantā:

- iepazīties ar kriminālprocesa reģistru un pieteikt noraidījumu tajā ierakstītajām amatpersonām;
- iesniegt pieteikumus par izmeklēšanas un citu darbību veikšanu;
- iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei un iesniegt pieteikumu par tā grozīšanu, ja ekspertīze tiek izdarīta pēc viņa paša pieteikuma;
- likumā noteiktajā kārtībā iesniegt sūdzības par kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību;
- likumā noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā pārsūdzēt procesuālos lēmumus pirmstiesas kriminālprocesā;
- pēc pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanas saņemt to tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas, kuri tieši attiecas uz noziedzīgu nodarījumu, ar

⁶⁶ Valsts policijas darbinieka profesionālās ētikas un uzvedības kodekss. VP Noteikumi Nr.1; izdoti 2005. gada "31." maijā; saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 72.panta pirmās daļas 2.punktu.

⁶⁷ Turpat

kuru viņam nodarīts kaitējums, ja tās nav izsniegtas agrāk, vai ar prokurora piekrišanu iepazīties ar šiem krimināllietas materiāliem;

- pieteikt izmeklēšanas tiesnesim lūgumu iepazīstināt viņu ar speciālo izmeklēšanas darbību materiāliem, kuri netiek pievienoti krimināllietai (pirmdokumentiem).

Tālākajā darba gaitā autore analizēs minētās tiesības no to procesuālā skata punkta.

KPL 376.pants nosaka, ka kriminālprocesa reģistrs ir katrā krimināllietā ievietota reģistrācijas lapa, kas sākas ar ierakstu par kriminālprocesa uzsākšanu un beidzas ar ierakstu par galīgā nolēmuma spēkā stāšanos.

Kriminālprocesa gaitā reģistrā ir iekļautas vairākas lietas, t.sk. arī ziņas. Piemēram, par juridiskās personas pārstāvi vai arī par amatpersonām, kuras veic konkrētu kriminālprocesu utt. Procesa virzītājam triju darba dienu laikā pēc cietušā pieteikuma iesniegšanas jānodrošina iepazīstināšana ar kriminālprocesa reģistru.

KPL 16.pants nosaka, ka cietušajam (cietušā pārstāvim) ir tiesības pieteikt noraidījumu, ja pastāv šajā panta minētie apstākļi. Respektīvi, ja cietušais zina, ka amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, ir personiski ieinteresētas rezultātā vai pastāv apstākļi, kas cietušajam dod iemeslu uzskatīt, ka šāda ieinteresētība varētu būt, viņam ir tiesības pieteikt noraidījumu. Minētā tiesība, par noraidījuma pieteikšanu, atspoguļo kriminālprocesa principu par to objektīvo norisi. Šis noteikums korelē ar likumu " Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā". Saskaņā ar šā likuma 4.pantu tiesnesis un prokurors ir uzskatāmi par valsts amatpersonām.⁶⁸ Tālāk šo apstiprina arī Kriminālprocesa likums, kura 52.panta pirmā daļa nosaka, ka vienā pirmstiesas kriminālprocesā nedrīkst būt iesaistītas personas, kuras savstarpēji saista laulība, kopīga saimniecība vai pirmās pakāpes radniecība. Konkrēti šie noteikumi attiecās uz uzraugošo prokuroru un procesa virzītāju izmeklēšanā, amatā augstāko prokuroru un procesa virzītāju vai uzraugošo prokuroru, izmeklēšanas tiesnesi un procesa virzītāju vai uzraugošo vai amatā augstāko prokuroru.

Cietušā tiesības iesniegt pieteikumu izmeklēšanas vai citu darbību veikšanai nozīmē to, ka cietusī persona var lūgt atbildīgajai amatpersonai veikt darbības, kuras, pēc viņas domām, palīdzēs atrisināt lietu vai atrast vainīgo. Kriminālprocesa likuma 138.panta pirmā daļa skaidro, kas ir izmeklēšanas darbības - tas ir procesuālās darbības, kas vērstas uz ziņu iegūšanu vai jau iegūto ziņu pārbaudi konkrētajā kriminālprocesā. Kā piemēru var minēt cietušā tiesības lūgt izdarīt ekspertīzi vai arī noplatināt liecinieku utt. Protams, cietušajam ir jāsaprot, ka savas tiesības viņam ir jāīsteno saprātīgi, nenovilcinot procesu kā tādu.

⁶⁸ Likums "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" "Latvijas Vēstnesis", 69 (2644), 09.05.2002., "Ziņotājs", 11, 13.06.2002.

Cietušā pieteikumu par izmeklēšanas vai citu darbību veikšanu izskata trīs darba dienu laikā, ja lēmumu nevar pieņemt tūlīt pēc pieteikuma saņemšanas. Procesa virzītājam jāapmierina pieteikums, ja tas veicina kriminālprocesā nozīmīgu faktu noskaidrošanu, procesā iesaistīto personu un citu personu tiesību un likumisko interešu nodrošināšanu. Ja cietušā pieteikumu apmierina, tad rakstveida lēmumu var nenoformēt, bet par to rakstveidā paziņo iesniedzējam un nodrošina tā izpildi. Ja procesa virzītājs tomēr izlēmj pilnībā vai daļēji noraidīt cietušā pieteikumu, tad viņam jāpieņem motivēts lēmums, kas trīs darba dienu laikā jāpaziņo cietušajam, nosūtot vai izsniedzot viņam tā kopiju. Procesa virzītāja lēmumu par pieteikumu var pārsūdzēt.

Cietušajam ir arī tiesības uz iepazīšanos ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu, kā arī pieteikt ekspertīzes grozīšanu, ja tā tiek veikta pēc viņa paša pieteikuma. Ekspertīze, saskaņā ar KPL 193.pantu ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus. Pēc konkrēta uzdevuma izpildes eksperts, kurš veica ekspertīzi, dod par to savu, eksperta, atzinumu.

KPL 66.panta pirmajā daļā ir noteiktas aizdomās turētā tiesības, kas sevī ietver arī tiesības iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei, ja ekspertīze attiecas uz šo personu, un lūgt, lai tiek uzdoti papildjautājumi, par kuriem ekspertam jānodod atzinums, izņemot gadījumus, kad ekspertīze noteikta citas izmeklēšanas darbības laikā. Minētajā situācija autore, no vienas puses, nesaskata vienlīdzības principa pārkāpumu, jo, pēc viņas domām, likumdevējs apzināti ir lietojis divus dažādus vārdu salikumus "ieteikt ekspertīzes grozīšanu" cietušā gadījumā un "lūgt uzdot papildjautājumus". Pēc autores ieskata, grozīšana un papildināšana ir divi dažādi jēdzieni, kuri savā starpā nekonefliktē.

Tomēr skatot šo tiesību normu jēgu un būtību, autorei jāatzīmē, ka tomēr viņa nesaskata objektīvus iemeslus kāpēc cietušajam un aizdomās turētajam būtu jābauda dažādas tiesības attiecībā uz ekspertīzes pieteikumu. Pēc autores domām, šādi nepilnībai vajadzētu būt izlabotai, kas savukārt pozitīvi ietekmēs cietušā tiesību aizsardzības efektivitāti.

Cietušajam ir tiesības iesniegt sūdzības par kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību, ka arī likumā noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā pārsūdzēt procesuālos lēmumus pirmstiesas kriminālprocesā.

Kriminālprocesa likums nosaka, ka sūdzības par amatpersonu rīcību un lēmumiem pirmstiesas procesā var iesniegt visā pirmstiesas procesa laikā, ja nav īpaši paredzēts cits termiņš. Izmeklētāja vai prokurora lēmumu var pārsūdzēt 10 dienu laikā no lēmuma kopijas

vai paziņojuma par pieņemto lēmumu saņemšanas dienas. Sūdzību par izmeklētāja vai prokurora rīcību var iesniegt 10 dienu laikā no faktiskās rīcības konstatācijas dienas.⁶⁹

Cietušajam jāadresē sūdzība amatpersonai, kura ir amatā augstākā par to, par kuras rīcību ir iesniegta sūdzība. Cietušais var iesniegt savu sūdzību arī tai amatpersonai, kuras rīcība vai lēmums tiek pārsūdzēts. Personai, kura saņēmusi sūdzību par savu rīcību vai lēmumu, tā nekavējoties jānodod konkrētai amatpersonai. Šīs amatpersonas ir uzskaitītas 337.panta otrajā daļā. Par izmeklēšanas grupas dalībnieka, procesuālā uzdevuma izpildītāja, eksperta vai revidenta rīcību cietušajam ir jānodod procesa virzītājam; par izmeklētāja vai izmeklētāja tiešā priekšnieka rīcību vai lēmumiem — uzraugošajam prokuroram; par prokurora rīcību vai lēmumiem — amatā augstākam prokuroram; par izmeklēšanas tiesneša rīcību vai lēmumiem — tiesas priekšsēdētājam; par tiesneša rīcību — tiesas priekšsēdētājam; par tiesas vai tiesneša nolēmumu — augstāka līmeņa tiesai.

Sūdzības var būt kā rakstveida, tā mutvārdu. Mutvārdos pieteiktu sūdzību ieraksta protokolā, ko paraksta sūdzības iesniedzējs un persona, kurai sūdzība pieteikta. Mutvārdos pieteikto sūdzību izlemšanas process nekādā veidā neatšķiras no rakstveida sūdzību izlemšanas kārtības.

Sūdzību iesniegšanas procesā tiek ievērotas arī cietušā tiesības izmantot procesā to valodu, kuru viņš prot, jo personai, kura neprot valodu kādā notiek konkrētais process, ir tiesības iesniegt sūdzību tajā valodā, kuru tā pārvalda.

Cietušā tiesību realizēšana ir atkarīga no vairākiem savstarpēji saistītiem elementiem. Pirmkārt, no tā, ka cietušajam ir jāzina savas tiesības un procesuālās iespējas kriminālprocesā. Otrkārt, no viņa gribas realizēt savas procesuālās tiesības. Lai cietušais varētu apzināti un mērķtiecīgi izdarīt savu izvēli - sākot ar to vai viņš grib aktīvi iesaistīties procesā kā cietušais un beidzot ar lēmumu par izlīgumu - attiecīgām amatpersonām ir jāinformē par cietušā likumā paredzētajām tiesībām. Izskaidrojumam ir jābūt ne tik vien kā izsmeļošam, pilnam un saprotamam, bet arī savlaicīgam un apzinīgi izstāstītam. Pēc autores domām, tas, ka Kriminālprocesa likums neparedz noteiktu brīdi, kad cietušajam tiktu sniegta un tas saņemtu izsmeļošo informāciju par savām tiesībām un procesuālām iespējām ir būtisks trūkums un kuru būtu jānovērš.

Noziedzīgā nodarījumā cietušajam jāapzinās, ka atsakoties no cietušā statusa kriminālprocesā, viņš zaudē tiesības iesniegt kaitējuma kompensācijas pieteikumu, ietekmēt kriminālprocesa gaitu, izteikt savu viedokli par vainīgajam piespriežamo sodu vai izlīgt ar

⁶⁹ Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Cietušo statuss kriminālprocesa ietvaros. Pieejams: http://www.jpa.gov.lv/uploads/filedir/improving_protection_of_victims_rights_20012014_latvia.pptx [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

vainīgo, dodot iespēju vainīgo atbrīvot no soda par izdarīto kriminālpārkāpumu un izbeigt kriminālprocesu.

Mg.iur A.Jermacāne, Rēzeknes tiesas priekšsēdētāja, savā *Providus.lv* pētījumā atzīst, ka Kriminālprocesa likums pieļauj personai savu viedokli minētajā problēmjaudājumā mainīt kriminālprocesa gaitā un lūgt viņu atzīt par cietušo pat pirmās instances tiesā līdz brīdim, kad tiek uzsākta tiesas izmeklēšana. Pētījuma autore atzīst, ka šādi gadījumi tikai liecina par to, ka kriminālprocesa sākumposmā šī persona visdrīzāk nav saņēmusi pietiekami izsmeļošu informāciju par tiesībām, ko tai piešķir cietušā statuss.⁷⁰

Līdz ar to, autore uzskata, ka Kriminālprocesa likums būtu jāpapildina ar attiecīgo tiesību normu, kura noteiktu un noregulētu konkrētu brīdi un veidu kā cietušais tiks informēts par savām iespējām iesaistīties kriminālprocesā pirmstiesas stadijā.

Autore jau secināja, ka aizturētā un aizdomās turētā tiesību un pienākumu kopums nedrīkst būtiski atšķirties no cietušā ar likumu paredzētām tiesībām un pienākumiem. Tomēr šajā gadījumā autore veiks salīdzinājumu starp minētajiem procesa dalībniekiem. Citu valstu kriminālprocesa regulējošie normatīvie dokumenti būtiski atšķiras no Latvijas Kriminālprocesa likuma procesuālo darbību ziņā. Vispilgtākais piemērs šādai praksei ir Amerikas Savienotajās Valstīs, kur no 1996.gada tiek izmantots "Mirandas noteiktums" (angl. *Miranda warning*). Šis juridiskais noteikums paredz, ka aizturēšanas laikā aizturētajam vajag būt informētam par savām tiesībām, bet amatpersonai, kura viņu aiztur, jāsaņem pozitīva atbilde uz jautājumu vai aizturētam ir saprotamas viņa tiesības. Šis noteikums tika ieviests ASV tiesību sistēmā pēc skandalozas *Miranda v. Arizona* lietas, kurā apsūdzētā Ernesto Mirandas liecības tika izslēgtas no lietas, pamatojoties uz ASV Konstitūcijas piekto grozījumu, kas aizliedz piespiedu kārtā aizturētajam sniegt liecību pašam pret sevi. Šo *nemo tenetur se ipsum accusare* principu aizsargā Mirandas noteikums.⁷¹

Autore uzskata, ka cietušajam ir jānodrošina līdzīga pieeja viņa tiesībām. Respektīvi, ir jāizveido atsevišķa procedūra, kas ļautu cietušajam pilnībā iepazīties ar savām tiesībām un pienākumiem. Autore pieļauj iespējamību, ka šādu procesuālo darbību varētu veikt rakstveidā, izveidojot vienotu informācijas sistēmu cietušo aizsardzībai. Iespējams, ir jāizveido valsts vienotais cietušo atbalsts dienests kā, piemēram, Lielbritānijā.⁷² Tas nodrošinātu tā brīža iestāšanos, kad cietušais būtu pilnībā informējams par savām tiesībām un pienākumiem,

⁷⁰ Jermacāne A. Prioritātes kriminālprocesā. Pieejams: <http://providus.lv/article/kriminalprocesa-prioritates> [aplūkots 2015.gada 19.aprīlī]

⁷¹ *Miranda v. Arizona* (1966) Pieejams: http://www.pbs.org/wnet/supremecourt/rights/landmark_miranda.html [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

⁷² Victims support. Pieejams: <https://www.victimsupport.org.uk/> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

konkretizēšanu. Tas arī ļaus amatpersonām neatkāpties no profesionālās ētikas un pievērsties vairāk cietušā palīdzības nodrošināšanai, nevis empātijai.

2.3. Cietušā pienākumi kriminālprocesā

Jebkuri pienākumi ir cieši saistīti ar atbildību, jo pienākuma izpilde neparedz rīcības brīvību kā, piemēram, tiesību realizācija. Cietušā pienākumi kriminālprocesa ietvaros nav izņēmums.

Cietušā pienākumi ir noteikti KPL 103.pantā. Tajos ir iekļauti:

1. pienākums ierasties kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā laikā un vietā un piedalīties izmeklēšanas darbībā;
2. cietušajam nav pienākuma izmantot savas procesuālās tiesības un viņu nevar aicināt vai pakļaut piespiedu atvešanai, ja viņš netiek aicināts sakarā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībā;
3. pienākums pēc procesa virzītāja pieprasījuma nekavējoties rakstveidā paziņot savu sūtījumu saņemšanas pasta vai elektronisko adresi. Ar šo paziņojumu cietušais apņemas 24 stundu laikā saņemt kriminālprocesi veicošās amatpersonas nosūtītos sūtījumus un bez kavēšanās ierasties pēc procesa virzītāja uzaicinājuma vai izpildīt citus minētos kriminālprocesuālos pienākumus.

Protams, ņemot vērā Kriminālprocesa likumā noteikto principu (KPL 98.panta otrā daļa), kad cietušais, atsakoties no sava procesuālā statusa, pirmstiesas procesā kļūst par liecinieku, ir jāapskata arī liecinieka pienākumi.

KPL 111.pants pēc uzbūves ir līdzīgs KPL 98.pantam, bet saturiski, pēc autores domām, ir daudz plašāks. Šajā pantā ir ietverti divi aspekti, proti, liecinieka pienākums sniegt tikai patiesas ziņas, kuras saistītās ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu, kā arī pienākums neizpaust aptaujas un pratināšanas saturu, ja par tā neizpaušanu persona bija īpaši brīdināta.

Autore uzskata, ka šāds tiesību iedalījums nav pamatots. No sabiedrības skatupunkta, tādu cietušā pienākumu kā patiesu ziņu sniegšana un informācijas neizpaušanas nenoregulēšana atstāj iespaidu, ka likumdevējs visai pavirši attiecās pret cietušo un viņa pienākumu izpildes kontroli. Līdz ar to, autore uzskata, ka iepriekš minētajiem liecinieka pienākumiem jābūt iekļautiem arī pantā par cietušā pienākumiem pirmstiesas kriminālprocesā.

Cietušais ir tāds pats procesa dalībnieks kā aizdomās turētais. Līdz ar to, par KPL 103.panta pirmajā un otrajā daļā ietverto pienākumu neizpildes gadījumā, arī cietušajam var

piemērot procesuālo piespiedu līdzekli - pirmstiesas procesā varētu būt piemērota piespiedu atvešana.

Saskaņā ar KPL 241.panta pirmo daļu, par procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamatu ir uzskatāma personas pret darbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana. Respektīvi, ja cietušais nav ieradies kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā laikā un vietā un nav piedalījies izmeklēšanas darbībā, uz kuru arī bija aicināts, tad tam varētu piemērot piespiedu atvešana.

Autore izvirza domu, ka praksē cietušā piespiedu atvešana ir rets gadījums. Autore vadās no tā, ka pats cietušais ir kriminālprocesā ieinteresēta persona, persona, kura grib atlīdzināt sev nodarīto kaitējumu. Tomēr, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 18. jūnijā lēmumā lietā Nr. SKK –208/2013 var redzēt, ka cietušais (kā arī liecinieks) nebija ieradies uz tiesas sēdi un arī piespiedu atvešana nebija iespējama, jo pēc Valsts policijas datiem viņš nedzīvo ne deklarētajā, ne faktiskajā dzīvesvietā Latvijā. To apliecināja arī pārējie procesa dalībnieki, kuri liecināja, ka cietušais tagad dzīvo ārzemēs.⁷³

Likumdevējs ir paredzējis īpašu procesuālā piespiedu līdzekļa izvēli. Iemesls šādai rīcībai, pēc autores domām, ir KPL 242.panta pirmajā daļā noteiktais kritērijs, ka: procesa virzītājam jāizvēlas tādu procesuālo piespiedu līdzekli, kas pēc iespējas mazāk aizskar personas pamattiesības un ir samērīgs.

Turklāt likumdevējs ir noteicis īpatnības procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanai speciālo cietušo grupai, proti, procesuālo piespiedu līdzekli nevar piemērot:

- nepilngadīgai cietušajai personai, kas cietusi no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietusī persona ir materiāli vai citādi atkarīga;
- nepilngadīgai cietušajai personai, kas cietusi no vai seksuālas izmantošanas;
- mazgadīgai cietušajai personai.

Saskaņā ar KPL 250.pantu cietušajam nevar piemērot piespiedu atvešanu bez iepriekšēja aicinājuma. Tāpat piespiedu atvešanu piemēro ar procesa virzītāja lēmumu, kurā norāda, kas, pie kuras amatpersonas, kad un kādā nolūkā jāatved un kurai policijas iestādei uzdota piespiedu atvešana.

Cietušajam, ka arī katram procesa dalībniekam, kuram likumā ir noteikti procesuālie pienākumi, var piemērot arī KPL 16.nodaļā ietvertās procesuālās sankcijas (izņemot izraidīšanu no tiesas zāles - nav piemērojama pirmstiesas procesam).

⁷³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 18. jūnija lēmums lietā Nr. SKK –208/2013 (Krimināllieta Nr. 11210096208)

Saskaņā ar KPL 288. un 289. pantiem procesuālās sankcijas ir piespiedu līdzekļi, kurus procesa virzītājs vai izmeklēšanas tiesnesis var piemērot personai, kura nepilda likumā paredzētos procesuālos pienākumus. Respektīvi, cietušajam var būt piemērota procesuālā sankcija par likumā paredzēto un procesa virzītāja noteikto procesuālo pienākumu nepildīšanu, procesuālās darbības norises traucēšanu, atkārtotu neierašanos pēc procesa virzītāja uzaicinājuma bez attaisnojoša iemesla, nepaziņošanu par nespēju ierasties pēc procesa virzītāja uzaicinājuma, ja tāda iespēja bija, kavēšanu kriminālprocesā iesaistītajai personai izpildīt savus procesuālos pienākumus.

Procesuālās sankcijas piemērošana neatbrīvo personu no procesuālā pienākuma izpildīšanas, kā arī neizslēdz iespēju piemērot likumā paredzētos procesuālos piespiedu līdzekļus.

Procesuālajām sankcijām ir vairāki veidi. Cietušajam pirmstiesas kriminālprocesā var būt piemēroti brīdinājums un piespiedu nauda. Brīdinājums var būt gan mutisks, gan rakstisks. To piemēro cietušajam, kurš traucē pirmstiesas kriminālprocesā noteikto kārtību vai pavirši izturas pret savu procesuālo pienākumu izpildi. Piespiedu naudu, savukārt, piemēro izmeklētājs vai prokurors, kas konstatējis procesuālās kārtības traucēšanu vai procesuālā pienākuma pārkāpumu. Par šāda veida pārkāpumu tiek rakstīts protokolu un to nekavējoties nosūta izmeklēšanas tiesnesim lēmuma pieņemšanai par piespiedu naudas piemērošanu. Ja pārkāpuma faktu apstiprina dokumenti, tos pievieno protokolam.

Izmeklēšanas tiesnesis pēc protokola saņemšanas tajā pašā dienā pieņem lēmumu un tā kopiju nekavējoties nosūta personai, kurai piespiedu nauda piemērota. Lēmums par piespiedu naudas piemērošanu nav jānosūta procesa virzītājam - viņam sūta tikai lēmumu par atteikumu piemērot piespiedu naudu. Izmeklēšanas tiesneša lēmums nav pārsūdzams.

Tomēr arī šajā gadījumā cietušajam tiek dota iespēja aizsargāt savas tiesības. Proti, cietušais, kuram tika piemērota piespiedu nauda, 10 dienu laikā pēc lēmuma par piespiedu naudas piemērošanu kopijas saņemšanas var lūgt, lai viņu atbrīvo no piespiedu naudas samaksas vai samazina tās apmēru. Lūgumu par izmeklēšanas tiesneša lēmumu iesniedz rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētājam. To izskata rakstveida procesā 10 dienu laikā. Pieņemtais lēmums nav pārsūdzams.

Ja cietušais nav iesniedzis lūgumu atbrīvot viņu no piespiedu naudas samaksas vai samazināt tās apmēru vai iesniegtais lūgums noraidīts, viņa pienākums ir 10 dienu laikā pēc lēmuma paziņošanas vai lūguma noraidīšanas labprātīgi šo naudu samaksāt. Ja cietušais labprātīgi neizpilda lēmumu, tad to nosūta piespiedu izpildei zvērinātam tiesu izpildītājam.

3. CIETUŠĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBAS PERSPEKTĪVAS

Pamatvirziens, kurā tiek pētīta liecinieku un cietušo tiesiskās aizsardzības iespējas Eiropas Savienībā (turpmāk arī - ES), neļauj ierobežoties tikai un vienīgi ar tās dalībvalstu nacionālajām tiesībām. Pirmie ES dalībvalstu soļi tiesisko pamatu un konkrēto starptautiskās sadarbības cietušo un liecinieku aizsardzības jautājumu realizācijā bija īstenoti ārpus Eiropas Savienības. Tas bija izdarīts ar vairākiem starptautiskiem divpusējiem un daudzpusējiem līgumiem citās starptautiskajās organizācijās (ANO, Eiropas Padome). Šajā ziņā iepriekš minēto jautājumu risināšanai ir paredzēta atsauce uz ANO rekomendācijām un standartiem.

ANO pamatdokuments, kurš nosaka cilvēku pamattiesības un pamatbrīvības ir Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija (1948.g.), kur vairākas tiesību normas ir attiecināmas uz tiesvedībā iesaistītajām personām un viņu drošības nodrošināšanas. Protī, Deklarācijas 3.pants nosaka cilvēka tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību, 5.pants - aizliegumu uz spīdzināšanu vai cietsirdīgu, necilvēcīgas apiešanu ar cilvēku, pazemojot viņa cilvēcisko cieņu, 7.pants - nosaka cilvēku vienlīdzību likuma priekšā, kā arī tiesības, tāpat uz vienādu likuma aizsardzību pret jebkādu diskrimināciju.⁷⁴

Kopš Deklarācijas ieviešanas brīža pārējiem ANO dokumentiem, kuri tika veidoti kriminālprocesā iesaistīto personu tiesību un interešu aizsardzībai, bija viens mērķis: maksimāli palielināt cilvēktiesību ievērošanas garantijas. Piemēram, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14.pantu var uzskatīt par praktisko cietušo aizsardzības faktu: šis pants nosaka iespēju uzturēt daļēji vai pilnībā slēgto tiesas sēdi, lai aizsargātu kriminālprocesā iesaistītas personas.

Nozīmīgs ir arī Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem (1984.g.) 13.pants, kurš nosaka katras valsts noteikto pasākumu īstenošanu, lai nodrošinātu cietušā aizsardzību pret jebkāda veida sliktu apiešanos vai iebiedēšanu sakarā ar viņa sūdzību vai jebkurām liecībām. Līdzīgi formulējumi ir izmantoti Hāgas Starptautiskā kara tribunāla Statūtos un Ruandas Starptautiskā tribunāla Statūtos.⁷⁵

Nevar nepieminēt par reģionālās kooperācijas praksi starp ES dalībvalstīm. Piemēram, 2005.gadā Latvija, Lietuva un Igaunija parakstīja Vienošanos par sadarbību liecinieku aizsardzības jomā, kura līdz šim paliek par vienīgo reģionālo iniciatīvu Savienības ietvaros. Šī

⁷⁴ ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija. Pieņemta un pasludināta ar Ģenerālās Asamblejas 1948. gada 10. decembra 217. A (III) rezolūciju. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija/> [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]

⁷⁵ Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem. "Latvijas Vēstnesis", 135 (4533), 30.08.2011. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=235131> [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]

vienošana paredz vienādas aizsardzības iespējas noziedzīgajos nodarījumos cietušajiem un to lieciniekiem (Baltijas valsts pilsoņiem). Šīs aizsardzības iespējas sevī iekļauj ieceļošanu no vienas Vienošanas valsts citā terminētai vai - ja valsts, no kuras cietusī persona ir nākusi vairs nevar garantēt viņas drošību – kā uz patstāvīgo uzturēšanās valsti.⁷⁶

Sakarā ar to, ka nepastāv tāda tiesiskā regulējuma, kas būtu saistošs visām valstīm ārpus to nacionālā regulējuma, dalībvalstis bija spiestas patstāvīgi izstrādāt un realizēt cietušā aizsardzības nacionālos regulējumus un izmantot attiecīgus tiesību aktus, kas ir saistošs dalībvalstīm savā starpā. Piemēram, Lielbritānijā cietušo un liecinieku aizsardzības pamatprincipi tiek regulēti likumos "Par cīņu ar nopietno un organizēto noziedzību" (Serious and Organised Crime and Policy Act) un "Par tiesvedību lietas, kurās iesaistīts nepilngadīgais" (Youth Justice and Criminal Evidence Act). Bet Francijā liecinieku aizsardzība tiek regulēta ar Francijas Kriminālprocesuālā kodeksa 706-57 - 706-63 pantiem.

Dažās valstīs ir speciālie likumi, kuri nosaka kārtību, kādā cietušā un liecinieka drošība tiek regulēta un nodrošināta - Vācija, Itālija, Lietuva, Polija, Čehija. Bet vairākumā šie jautājumi tiek regulēti nacionālajā kriminālprocesa likumā - Austrija, Grieķija, Dānija, Īrija, Spānija, Luksemburga, Nīderlandes, Somija, Francija).

Tomēr 2011.gadā 13.decembrī tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/99/ES par Eiropas aizsardzības rīkojumu⁷⁷. Tālāk autore analizēs šīs Direktīvas saturu un sniegs savu viedokli par tās efektivitāti.

Direktīva ir tāds tiesību akts, kurš paredz to pārņemšanu un adaptēšanu Direktīvā adresētajās valstīs. Saskaņā ar Direktīvas 2011/99/ES tekstu, tā bija adresēta visām Eiropas Savienības dalībvalstīm un to apliecina arī Saeimas Juridiskās komisijas dalībnieks Andrejs Judins, kurš grozījumu izskatīšanā pirmajā lasījumā uzsvēra, ka tie ir būtiski, jo "[...] Latvijā tiks izpildīts Eiropas aizsardzības rīkojums un mūsu cietušie, mūsu personas, kuras cietušas no noziedzīgiem nodarījumiem, tiks aizsargātas. Līdzīgi arī citās valstīs būs pieņemtas analogas izmaiņas normatīvajos aktos".⁷⁸

Latvijā šī Direktīva tika pārņemta ar grozījumiem Kriminālprocesa likumā, kuri tika pieņemti 2015.gada 29.janvārī, bet stājās spēkā 2015.gada 25.februārī.

⁷⁶ Latvijas Republikas valdības, Igaunijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības vienošanās par sadarbību liecinieku un cietušo aizsardzībā. "Latvijas Vēstnesis", 230/232 (2141/2142), 20.06.2000. [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]

⁷⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/99/ES par Eiropas aizsardzības rīkojums. 2011.gada 13.decembrī.

⁷⁸ Saeimas 2014.gada 18.septembra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/243FE9A44589D47FC2257D6B0043ACCB?OpenDocument> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

ES tieslietu komisāre Viviāna Redinga uzsvēra, ka "pieņemtais Eiropas aizsardzības rīkojums palīdzēs aizsargāt noziedzīgos nodarījumos [...] cietušos neatkarīgi no viņu atrašanās vietas Eiropā un aizsardzība "sekos pilsonim"". ⁷⁹

Viens no šīs Direktīvas mērķiem ir uzturēt un attīstīt brīvības, drošības un tiesiskuma telpu Eiropas Savienībā.

Līdz ar Direktīvas ieviešanu Latvijas Kriminālprocesa likums tika papildināts ar 86.nodaļu ar nosaukumu "Eiropas aizsardzības rīkojuma atzīšana, izpilde un pieņemšana", ar 97.panta 3.¹ daļu šādā redakcijā: "Cietušajam, viņa aizgādnim vai aizbildnim visās kriminālprocesa stadijās un visos tā veidos ir tiesības lūgt, lai tiek pieņemts Eiropas aizsardzības rīkojums, ja pastāv šajā likumā noteiktais Eiropas aizsardzības rīkojuma pieņemšanas pamats." un ar 110.panta 3.¹ daļu šādā redakcijā: "Visās kriminālprocesa stadijās un visos tā veidos lieciniekam ir tiesības lūgt, lai tiek pieņemts Eiropas aizsardzības rīkojums, ja pastāv šajā likumā noteiktais Eiropas aizsardzības rīkojuma pieņemšanas pamats."⁸⁰

Kriminālprocesa likuma 906.panta pirmā daļa skaidro, ka "Eiropas aizsardzības rīkojums ir Eiropas Savienības dalībvalsts kompetentās iestādes pieņemts lēmums veikt aizsardzības pasākumu, lai nodrošinātu cietušā vai liecinieka aizsardzību no aizdomās turētā, apsūdzētā vai notiesātā noziedzīgas darbības, kas var apdraudēt viņa dzīvību, fizisko vai psiholoģisko neaizskaramību, cieņu, personas brīvību vai dzimumneaizskaramību, neatkarīgi no cietušā vai liecinieka atrašanās vietas Eiropas Savienībā."

Direktīvas tekstā ir minēts, ka tā attieksies uz aizsardzības pasākumiem, ko nosaka noziegumos cietušo vai iespējamu cietušo labā - tādēļ šai direktīvai nevajadzētu attiekties uz pasākumiem, kas noteikti liecinieku aizsardzībai. Autore uzskata, ka, ņemot vērā, ka cietušais un liecinieks mūsu Kriminālprocesa likumā dažreiz ir viena un tā pati persona, viņu tiesības un pienākumi vairākās situācijās sakrīt, kā arī to, ka Direktīvā ir teikts, ka tā neparedz tiesību sistēmas maiņu valstī, Latvijā būtu jānodrošina iespēja izmantot Eiropas aizsardzības rīkojumu ne tikai cietušajiem, bet arī lieciniekiem tajos gadījumos, kad viņi ir atteikušies no cietušā procesuālā statusa, bet turpina procesu, kura rezultātā tiem būtu jāiegūst aizsardzības iespējas.

Par Direktīvas mērķi tika minēta vienotā tiesiskuma telpā bez iekšējām robežām nodrošināšana. Proti, lai aizsardzība, ko fiziskai personai nodrošina vienā dalībvalstī, saglabātos un turpinātos jebkurā citā dalībvalstī, uz kuru persona pārvietojas vai ir pārvietojusies. Tāpat Direktīva paredz tādu procesuālo garantiju, ka Savienības pilsoņi,

⁷⁹ Šodien pieņemts jauns ES tiesību akts cietušo no vardarbības ģimenē labākai aizsardzībai. [tiešsaiste] (Resurss skatīts 20.04.2015.) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-510_lv.doc.

⁸⁰ Grozījumi Kriminālprocesa likumā. "Latvijas Vēstnesis", 29 (5347), 11.02.2015.

likumīgi izmantojot tiesības brīvi pārvietoties un dzīvot dalībvalstu teritorijā saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. panta 2. punktu un LESD 21. pantu, nezaudētu aizsardzību.

Piemēram, ja viena dalībvalsts aizdomās turamajai vai apsūdzētai personai piemēros drošības līdzekli un aizliegums, piemēram, tuvoties vai sazināties ar cietušo, jaunais mehānisms ļaus cietušā aizsardzību nodrošināt arī citās ES valstīs.⁸¹

Par Eiropas aizsardzības rīkojuma izpildes pamatu no citas Eiropas Savienības dalībvalsts ir Valsts policijas lēmums par Eiropas aizsardzības rīkojuma atzīšanu un izpildi vai fakts, ka aizsargājamā persona plāno dzīvot vai dzīvo Latvijā vai plāno uzturēties vai uzturas Latvijā ne mazāk par trim mēnešiem.

Direktīvas pieņēmēji Eiropas Savienībā skaidro, ka "Eiropas aizsardzības rīkojums var stāties spēkā tad, ja aizsardzības noteikumu izcelsmes dalībvalstī uz personu, kas rada draudus vai apdraudējumu, attiecas kāds no šiem ierobežojumiem: aizliegums iebraukt noteiktos rajonos, vietās vai apgabalos, kuros aizsargātā persona dzīvo vai tos apmeklē, aizliegums sazināties ar aizsargājamo personu jebkurā veidā, tostarp, pa telefonu, elektronisko vai parasto pastu, faksu vai kādu citu līdzekli, kā arī aizliegums vai noteikums par tuvošanos aizsargātajai personai tuvāk par noteiktu attālumu".⁸²

Autore uzskata, ka viens no lielākiem ieguvumiem no Eiropas aizsardzības rīkojuma ir tas, ka to ir iespējams piemērot Latvijas pilsoņiem, kuri stājušies laulībā ar citu ES valsts pilsoņiem, bet pret viņiem vērstas vardarbības dēļ atgriezušies Latvijā un joprojām turpina ciest no vajāšanas.⁸³

Pēc autores domām, šāda aizsardzības rīkojuma pieņemšana ir pierādījums tam, ka Eiropas Savienība atbalsta starpvalstu sadarbību cietušo aizsardzības jautājumā. Rīkojums arī pierāda to, ka starptautiskajā līmenī cietušā procesuālā statusa un sabiedrības integrācijas problemātika kļūst arvien aktuālāka un uz vairākiem neregulētiem jautājumiem, kas skar cietušās personas ir nepieciešams rast risinājumu. Šāda sadarbība ļauj nostiprināt uzticību, saprašanās starp valstīm, sekmēt operatīvas informācijas apmaiņu un pieredzes gūšanu. Autore ieteiktu izveidot Eiropas Savienības teritorijā ne tikai vienotu aizsardzības rīkojumu,

⁸¹ Juridiskā komisija: Eiropas Savienībā būs vienots mehānisms cietušo personu aizsardzībai (21.01.2015.) Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22975-juridiska-komisija-eiropas-savieniba-bus-vienots-mehanisms-cietuso-personu-aizsardzibai> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

⁸² Noziegumos cietušie saņems aizsardzību visā Eiropā. 2010.gada 14.decembrī. Pieejams: <http://www.europarl.lv/riga/lv/jaunumi/jaunumi-2010/jaunumi-2010-december/press-release-2010-december-5.%20+%20371%206708%205468> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

⁸³ Juridiskā komisija: Eiropas Savienībā būs vienots mehānisms cietušo personu aizsardzībai (21.01.2015.) Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22975-juridiska-komisija-eiropas-savieniba-bus-vienots-mehanisms-cietuso-personu-aizsardzibai> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]

bet arī sistēmu tīklu, kurā notiks ātra un veiksmīga informācijas apmaiņa starp katras valsts atbildīgajām institūcijām, struktūrvienībām utt.

KOPSAVILKUMS

Darba noslēgumā, izanalizējot doto tematu, autore izdara sekojošus secinājumus:

1. Pazīmes, kuras raksturo cietušo no noziedzīga nodarījuma, ir iekļautas ārzemju un nacionālajos Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumu vispārīgajās un sevišķajās daļās attiecīgi ar katras valsts nacionālo tiesību ideoloģiju.

2. Vērtējot kriminālprocesuālo cietušā raksturojumu dažādu valstu likumu kontekstā, var secināt, ka tajos ir kopīga elementu virkne, kas ir izskaidrojama ar šo tiesību veidu vienotam virzienam, kā arī ar kopīgu metožu un pieejas izmantošanu kriminālprocesa likumu veidošanā.

3. Tomēr ir jākonstatē, ka Latvijas Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā, līdzīgi kā citās valstīs, cietušā kriminālprocesuālais statuss ir nepietiekami atspoguļots, ir nepieciešams paredzēt procesuālo tiesību un pienākumu plašāku reglamentāciju.

4. Pasaules likumdošanas krimināltiesību un kriminālprocesuālā prakse nav izstrādājusi vienotu cietušā jēdziena dabu un būtību. Līdz ar to, nacionālā un ārvalstu likumdošanas pieredze nevar kalpot par stipru un dzīvotspējīgu argumentu vienas vai otras struktūras vai regulējuma pārņemšanai nacionālajās tiesībās.

5. Kriminālprocesā ieinteresētam pusēm var būt pieļautas atšķirības tiesību un pienākumu katalogā, taču pastāvošajām atšķirībām jābūt objektīvam un attaisnotām.

6. Eiropas aizsardzības rīkojuma izveide un iekļaušana Eiropas Savienības dalībvalstu tiesību sistēmās liecina par starptautisko atbalstu starpvalstu sadarbību cietušo aizsardzības jautājumā. Autore ieteiktu izveidot Eiropas Savienības teritorijā ne tikai vienotu aizsardzības rīkojumu, bet arī sistēmu tīklu, kurā notiks ātra un veiksmīga informācijas apmaiņa starp katras valsts atbildīgajām institūcijām, struktūrvienībām utt.

Kā arī autore izsaka šādus piedāvājumus:

1. Ir nepieciešams papildināt Latvijas Satversmi, lai tajā būtu iespējams iekļaut attiecīgos pantus par cietušā tiesību aizsardzību. Autore piedāvā paplašināt Satversmes 92.pantu ar šādu teikumu: "Cietušajiem kriminālprocesā ir garantēta tiesību aizsardzība un valsts nodrošināta pieeja tiesai".

2. Attiecībā uz cietušā tiesībām pieteikt grozījumus ekspertīzes veikšanas lēmumam, ja tā tiek veikta pēc viņa pieprasījuma, un aizdomās turētā tiesībām pieteikt papildjautājumus ekspertam, autore uzskata, ka, neskatoties uz to, ka

likumdevējs gramatiski ir lietojis divus dažādus jēdzienus ekspertīzes izmaiņu pieteikumam, ir neobjektīvi, ka cietušajam un aizdomās turētajam būtu jābauda dažādas tiesības attiecībā uz ekspertīzes pieteikumu. Pēc autores domām, šādai nepilnībai vajadzētu būt izlabotai, kas savukārt pozitīvi ietekmēs cietušā tiesību aizsardzības efektivitāti.

3. Kriminālprocesa likuma pants, kurš satur cietušā pienākumu uzskaitījumu, būtu jāpapildina ar iztrūkstošām tiesībām, kuras ir uzskaitītas pantā par liecinieku tiesībām. Kriminālprocesa likuma 97.pants būtu jāpapildina ar cietušā pienākumu sniegt patiesas ziņas par notikumiem, t.i., lai cietušā pienākums par patiesu ziņu sniegšanu un informācijas neizpaušanu, kuri nav tieši regulēti Kriminālprocesa 97. un 98. pantos, neatstātu sabiedrībā iespaidu, ka likumdevējs visai pavirši attiecās pret cietušo un viņa pienākumu izpildes kontroli.

IZMANTOTAS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Grāmatas:

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Zvaigzne ABC, 2007. 277.lpp.
2. Džugleja T. Tiesību pamati. Mācību līdzeklis. RTT 2011 142.lpp
3. Edwin M. Schur, Hugo Adam Bedau. Victimless crimes: two sides of a controversy, Prentice-Hall 1974, 146 page
4. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000. - 90.- 91.lpp.
5. Meikališa A. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa 1. grāmata. – Rīga: Raka, 2000. – 227. - 228. lpp
6. Mill, John Stuart. On Liberty. Oxford University 1859. pp. 21–22. Pieejams: <http://books.google.com/?id=qCQCAAAAQAAJ&dq=on+liberty&pg=PP1&q=On+Liberty#PPA21,M1> [aplūkots 2015.gada 8.aprīlī]
7. Большая советская энциклопедия/Под ред. А.М. Прохорова. М., 1975. Т. 21. С. 516.
8. Владимирова В.В. Компенсация морального вреда - мера реабилитации в российском уголовном процессе. М.: Волтерс Клувер, 2007 - С. 2
9. Канторович Я.А. Уголовное уложение : крат. излож. глав. положений его в сопоставлении с действующим правом : с прил. сравнительных указателей статей Нового уголовного уложения и Уложения и Устава о наказаниях /сост. А.К. фон Резон.: Санкт-Петербург- 1903.
10. Лозанович Л.А. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспекты
11. Лохвицкий А.В. Курс русского уголовного права. Москва.-Книга по требованию. 1847. Pieejams: https://books.google.lv/books?id=T1_7AgAAQBAJ&pg=PA199&lpg=PA199&dq=%D0%BB%D0%BE%D1%85%D0%B2%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%BE+%D0%BA%D0%B0%D0%BA+%D0%B6%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D0%B0&source=bl&ots=UqONkAOKRs&sig=3UIJYNLBWtzqQ5SOUQwGdSuGs3g&hl=ru&sa=X&ei=FW8mVbn1HNaraZbkgMAB&ved=0CCUQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

12. Панкратова Н.А. Особенности производства по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации. Электронный ресурс, 2001. Pieejams: http://www.juristlib.ru/book_6098.html [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]
13. Фаргиев И.А. Возникновение и развитие учения о потерпевшем в уголовном праве (статья). Pieejams: http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=716
14. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии Душанбе: Ирфон, 1977.
15. Эрделевский А.М. Моральный вред и компенсация за страдания. М., 1997. 258с.

Atsevišķi raksti internetā:

1. Dr. iur. prof. Valentija Liholaja, Mag. iur. Baiba Bērziņa, Dipl. iur. Kaspars Mekons, LL. M. Jānis Rupeiks, Mag. iur. Līga Zalužinska "Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse". Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/archieve/lv_documents_petijumi_kriminaltiesibas2.doc [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]
2. Entire world — Prison Population Rates per 100,000 of the national population. Highest to Lowest Rates Pieejams: http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=all&category=wb_poprate [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]
3. Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Kriminālā statistika. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> [aplūkots: 2015.gada 20.aprīlī]
4. Jermacāne A. Prioritātes kriminālprocesā. Pieejams: <http://providus.lv/article/kriminalprocesa-prioritates> [aplūkots 2015.gada 19.aprīlī]
5. Juridiskā komisija: Eiropas Savienībā būs vienots mehānisms cietušo personu aizsardzībai (21.01.2015.) Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22975-juridiska-komisija-eiropas-savieniba-bus-vienots-mehanismi-cietuso-personu-aizsardzibai> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
6. Juridiskā komisija: Eiropas Savienībā būs vienots mehānisms cietušo personu aizsardzībai (21.01.2015.) Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22975-juridiska-komisija>

- eiropas-savieniba-bus-vienots-mehanism-cietuso-personu-aizsardzibai
[aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
7. Litvins G. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. 2013. Pieejams:
http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf
[aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]
 8. Lībiņa I. Personības tiesību aizsardzības nodrošināšana Latvijas civiltiesību sistēmā. Pieejams: <http://www.borenius.lv/static/Idalja.pdf> [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]
 9. Noziegumos cietušie saņems aizsardzību visā Eiropā. 2010.gada 14.decembrī. Pieejams: <http://www.europarl.lv/riga/lv/jaunumi/jaunumi-2010/jaunumi-2010-december/press-release-2010-december-5.%20+%20371%206708%205468>
[aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
 10. Saeimas 2014.gada 18.septembra sēdes stenogramma. Pieejams:
<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/243FE9A44589D47FC2257D6B0043ACCB?OpenDocument> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
 11. Šodien pieņemts jauns ES tiesību akts cietušo no vardarbības ģimenē labākai aizsardzībai. [tiešsaiste] (Resurss skatīts 20.04.2015.)
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-510_lv.doc
 12. Tamberga & Partneri. Izlīgums kriminālprocesā. Pieejams:
<http://www.tamberga.lv/index.php/lv/blogs-189/item/196-izligums-kriminalprocesa> [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]
 13. Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Cietušo statuss kriminālprocesa ietvaros. Pieejams:
http://www.jpa.gov.lv/uploads/filedir/improving_protection_of_victims_rights_20012014_latvia.pptx [aplūkots 2015.gada 24.aprīlī]
 14. Victims support. Pieejams: <https://www.victimsupport.org.uk/> [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
 15. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспект. Научная диссертация. Ставропольский государственный университет 2004. Pieejams:
<http://www.dissercat.com/content/nezakonnoe-proizvodstvo-aborta-ugolovno-pravovoi-i-kriminologicheskii-aspekty> [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]
 16. Проблема «согласия» жертвы при квалификации изнасилования в России
Pieejams: <http://www.novsu.ru/file/526743>. [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

Periodika:

1. Jansons J. Juridiskā palīdzība un tieslietu sistēma. Jurista Vārds, 2007. gada 17. aprīlis, Nr. 16
2. Matule S. Morālā kaitējuma kompensācijas aprēķina vadmotīvi. "Jurista Vārds" Nr.15 (662) 2011. gada 12. aprīlī

Normatīvie akti:

1. ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija. Pieņemta un pasludināta ar Ģenerālās Asamblejas 1948. gada 10. decembra 217. A (III) rezolūciju. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija/> [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]
2. European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes. Strasbourg, 24.XI.1983 (tulkojums latviešu valodā). Pieejams: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/STA/Tulkojumi_no_anglju_val/Konvencijas/COMPENSATION_OF_VICTIMS_OF_VIOLENT_CRIMES.doc [aplūkots 2015.gada 8.aprīlī]
3. Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem. "Latvijas Vēstnesis", 135 (4533), 30.08.2011. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=235131> [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]
4. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/99/ES par Eiropas aizsardzības rīkojumu. 2011.gada 13.decembrī.
5. Padomes Direktīva 2004/80/EK (2004. gada 29. aprīlis) par kompensāciju noziegumos cietušajiem Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_1261_20040806_1_v.pdf [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]
6. Latvijas Republikas valdības, Igaunijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības vienošanās par sadarbību liecinieku un cietušo aizsardzībā. "Latvijas Vēstnesis", 230/232 (2141/2142), 20.06.2000. [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]
7. Latvijas Kriminālprocesa kodekss (Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 22.06.2005.) Zaudē spēku: 01.10.2005. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]
8. Krimināllikums. "Latvijas Vēstnesis", 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., "Ziņotājs", 15, 04.08.1998. Aktuālā redakcija uz 19.02.2015.

9. Valsts civildienesta likums Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 331/333 (2242/2244), 22.09.2000., "Ziņotājs", 19, 12.10.2000.
10. Likums "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" "Latvijas Vēstnesis", 69 (2644), 09.05.2002., "Ziņotājs", 11, 13.06.2002.
11. Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis", 74 (3232), 11.05.2005., "Ziņotājs", 11, 09.06.2005.
12. Valsts policijas darbinieka profesionālās ētikas un uzvedības kodekss. VP Noteikumi Nr.1; izdoti 2005. gada "31." maijā; saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 72.panta pirmās daļas 2.punktu.
13. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums. Latvijas Vēstnesis", 96 (3254), 17.06.2005., "Ziņotājs", 13, 14.07.2005.
14. Par valsts kompensāciju cietušajiem. "Latvijas Vēstnesis", 87 (3455), 06.06.2006., "Ziņotājs", 13, 13.07.2006.
15. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. "Latvijas Vēstnesis", 29 (5347), 11.02.2015.
16. Ministru kabineta noteikumi Nr.889 Rīgā 2006.gada 31.oktobrī. Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri. "Latvijas Vēstnesis", 176 (3544), 03.11.2006.
17. Примерный Уголовный кодекс США. Pieejams:
<http://constitutions.ru/?p=5849> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]
18. Уголовный кодекс Индии. 6 октября 1860 года. Pieejams:
<http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=7668>. [aplūkots 2015.gada 17.maijā]
19. Уголовный кодекс Республики Корея. Утвержден Законом № 293 от 18 сентября 1953 г., с изменениями и дополнениями, внесенными Законами № 2745 от 25 марта 1975 г., № 4040 от 31 декабря 1988 г., № 5057 от 29 декабря 1995 г., № 5454 от 13 декабря 1997 г. Pieejams:
<http://constitutions.ru/?p=405>. [aplūkots 2015. gada 17.maijā]
20. Уголовный кодекс Болгарии. Бюллетень государства публикации № 26/02.04.1968, в силе с 05.01.1968, последняя поправка SG № 32/27.04.2010, в силе с 28.05.2010. Pieejams: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-bolgarii/> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]
21. Уголовный Кодекс Республики Сан-Марино. Высший Генеральный Совет 01.01.1975 Pieejams:

- <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=100116531,100116532,100116542,100116908> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]
22. Уголовный кодекс Франции. Принят 22 июля 1992 года; вступил в силу 1 марта 1994 года. Pieejams: <http://constitutions.ru/?p=5859> [aplūkots 2015.gada 17.maijā]
 23. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан, 1995 г., № 1 Pieejams: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457 [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
 24. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. 21 мая 1998 года, № 574 Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=237375#LinkTarget_9998 [aplūkots: 2015.gada 20.aprīlī]
 25. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года. Pieejams: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1977. [aplūkots: 2015.gada 17.maijā]
 26. Уголовный кодекс Республики Молдова. Опубликовано: 14.04.2009 в Monitorul Oficial Nr. 72-74 статья №: 195 Pieejams: <http://lex.justice.md/ru/331268/> [aplūkots 2015. gada 20.aprīlī]
 27. Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями от 07.11.2014 г.) № 226-V. Pieejams: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#sub_id=990000 [aplūkots: 2015.gada 20.aprīlī]

Tiesu prakse:

1. Case of Von Hannover v. Germany. Application no. 59320/00. 24.09.2004. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61853> [aplūkots 2015.gada 19.aprīlī]
2. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā 2010/2011
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu palātas 2013.gada 14.novembra spriedums lietā Nr. C04289507; lietas arhīva Nr. PAC-0699-13
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 28.februāra spriedums lietā Nr. SKC-11/2013

5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 18. janvāra lēmums lietā SKK –35/2007 (Krimināllieta 1091052903)
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maijā lieta SKK –258/2012
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 18. jūnija lēmums lietā Nr. SKK –208/2013 (Krimināllieta Nr. 11210096208)
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 2. decembra lēmums lietā Nr. SKK –802/2014; (Krimināllieta Nr. 11517024607)
9. Miranda v. Arizona (1966) Pieejams:
http://www.pbs.org/wnet/supremecourt/rights/landmark_miranda.html [aplūkots 2015.gada 20.aprīlī]
10. Bauskas rajona tiesas 2015.gada 4.marta spriedums lietā Nr. 11120077814